

ნ ა შ რ ო მ ი

2

ილია გრიგოლისძე ქვეჭავაძე (წერილი მ. ჯანაშვილისა).—საგურამოში: თ-დ ილია გრ. ქვეჭავაძის უკანასკნელი დღეები (წერილი არტურ ლეისტისა).—საქართველოს მწერლობის და ილია ქვეჭავაძის მოღვაწეობის მოკლე განხილვა (წერილი ოკსფორდის უნივერს. პროფ. მორფილისა).—ურბნისის სახარება ტიშენდორფისეულ მეოთხე საუკ. სახარებასთან შედარებით. მ. ჯანაშვილისა.

თ ფ ი ლ ი ს ი

ელექტრონიტმბეჭდავი ამხ. „შრომა“, მიხეილის პრ., № 65.

1907

1. ილია დაიბადა 27 ოქტ. 1837 წ. კახეთის სოფ. ყვარელში. ყვარელი განთქმულია არა მარტო საუკეთესო კახურით, არამედ სხვა და სხვა შემთხვევითაც. წმ. ნინო თავის ძღვევამოსილ ქადაგებით რომ გამოემგზავრა კახეთის მოსაქცევად, ყვარელელებმა გამოიჩინეს ხასიათის სიმტკიცე, მშობლიურ ღმერთების სიყვარული, წმ. ნინოს ქადაგება არ შეიწყნარეს, მასთან მოყოლილ მეფის მოხელე ერისთავის ძალმომრეობას არ დაემორჩილნენ, აიყარნენ და კავკასიონის მთებში შეიშალნენ. იგინი მოაქცია მხოლოდ თრდატ მეფემ (V ს.) და ზოგიც აბიზოს ნეკრესელმა (VI ს.). ყვარელეებმა დიდი სიმედგრი გამოიჩინეს შემდეგშიც. მათი ციხე კახეთის დამონებას მოასწავებდა. ილია სულ 16 წლის ქაბუკი იყო, რომ „მთის არწივმა“ შამილმა აიკლო წინანდალი და ყვარელს კი შებრძოლება ვერ გაუბედა.

ყვარელის მეთაურებად უკანასკნელ 3—4 საუკ. განმავლობაში სულ მუდამ იყვნენ თავადი ჭავჭავაძეები. საქართველოს თავად-აზნაურობის ბლომა ნაწილი უცხოეთიდან შემოხიზნულა საქართველოში (ბაგრატიონები ურიასტანიდამ, წერეთლები ლეკეთიდან, მიქელაძეები საბერძნეთიდან და სხ.), ხოლო ჭავჭავაძეები ეკუთვნიან ქართველ გვარ-ტომ—თესლს. ამათგან გამოდიოდნენ ჩინებული სარდლები, ჩინებული მწერლები და, წარმოიდგინეთ, ჩინებული მეურნეებიც, მეტადრე—მევენახეები. საქართველოში მევენახეობა არსად ისე არ განვითარებულა, ვით განვითარდა ყვარელში ჭავჭავაძეების ხელმძღვანელობით.

თვით ილია დიდი მოტრფიალე იყო მეურნეობისა, ბევრჯელუსაუბრია მას ვაზის გასხლვა-შეყელვა-გაფურჩქნა-გალამაზების შესახებ და დიდის ქებით აუწერია ქართველების მიერ შეძენილი ხელოვნება მევენახეობისა და ღვინის დაყენებისა. მისი საგურამოს მამული ხომ შემკული იყო თვით მისივე მზრუნველობითა და მომჭირნეობით.

ილიას მამა გრიგოლ პატასძე დროის შესაფერად განათლებული კაცი იყო და საკმაოდ შეძლებული. სათნოიანი ადამიანი იყო მისი დედაც, ტფილისელ ბებურიშვილის ასული.

პირველდაწყებითი სწავლა ილიამ მიიღო თავის მშობლების სახლობაში. ანაბანას მაშინ — ხისა და ქვის დაფის მაგიერ — ასწავლიდნენ ხარის ბეკზედ. „ბეკაობა“ რომ დაასრულა ილიამ, ხელში მისცეს შოთა რუსთაველის უკვდავი თხზულება — „ვეფხის ტყაოსანი“. ეს წიგნი მაშინ მეორე სახარებად ითვლებოდა და არ იყო საქართველოში სახლი, მეტადრე თავადიშვილისა, რომ მთელი „ვეფხის ტყაოსანი“ ზეპირად არ სცოდნოდათ. კაი პატარძლად ის ქალი ითვლებოდა, რომელსაც მზითევეში მიჰყვებოდა რუსთაველის ქმნილება. ერთობა, ერთგულობა, თანასწორობა, პირობისა და ფიცის გაუტეხლობა, თავისუფლება, სიყვარულის სიწმინდე, მამულისა, სარწმუნოებისა და ენისთვის თავდადება და თავგანწირვა, — აი საგანი, რომელსაც დაჰგალობს შოთა და რომლითაც ჰხიბლავს ყოველის წოდებისა და ყოველის წრის კაცს: — მემომარს, სარდალს, გლეხს, თავადს, ქალსა და ვაჟს, ქმარსა და ცოლს, შვილსა და მამას. ილიას მამის სახლობაშიაც აგრე-იყო, აქაც ყველამ იცოდა „ვეფხის ტყაოსანი“ და, წამოიზარდა-რა პატარა ილიკო, მასაც შეასწავლეს ეს წიგნდა წიგნი, და შეასწავლეს ვინ? — სასახლის ქალებმა. ამ დროს დიდის ტრფიალებით იგონებდა ხოლმე ილია გრიგოლისძე სარედაქციო კრებებზე ანუ თავის შინაურ წვეულებებზე. საფიქრებელია, რუსთაველის უკვდავი ნასიბრძნი ღრმად ჩაექდევოდა ილიას ჯერ ისევ ნორჩ გულში. ეს ასეც იყო: მისი თვით ახალგაზღობის

დროინდელი თხზულებები რუსთაველის ნასიბრძნ-ნაკვესებით არის შემკული.

მალე ილია შეიქმნა სასკოლო ჰასაკისა. მაშინ საქართველო ვერ დაიკვებებდა სკოლა-სასწავლებელთა სიმრავლით. ერთი, ორი და გათავდა. მაშინდელი თავადი შვილობა ეტანებოდა უფრო ტფილისის „საკეთილშობილო სასწავლებელს“ (აწინდელ 1-ლ გემნაზიას). თავად-აზნაურობის უმეტესობის სატრფიალო საგანი იყო სამხედრო სამსახური, „ჩინებით“ მხრების „დამშვენება“. უპირატესობა სამსახურში ეძლეოდა იმათ, რომელთაც „საკეთილშობილოთა“ სასწავლებელში ესწავლათ და რუსულ ენას ამტკრევდენ. არა სჩანს, რა ედოთ გულში ილიას მშობლებს, რომ ტფილისისკენ ისტუმრებდენ თავისს შვილს, მისი მხედრად „გამოყვანა“ სურდათ, სამოქალაქო სამსახურის კაცად, თუ საზოგადო მოღვაწედ.

სასწავლებელში წასაყვანად რომ მოამზადეს, დედამ დაარიგა თავისი ჰაწია ილიკო, დალოცა და გამოისტუმრა. მოსალოდნელია, რომ თვით დედის დარიგების გამოძახილი იყოს შემდეგი ღვთიური ხმები, აღმოხეთქილი კაბუკ ილიას ნორჩ გულიდამ 1859 წელს:

„რაზედ შეპკრთი, მტირალნი რისთვის მომპყარ თვალნი? ჯერ მინამ ხარ ყმაწვილი, მინამ დრო მოგესწრება, ისწრაფე, შვილო“, იბეჯითე, ისწავლე, „მოვა დრო, გაიზრდები, მკლავი გაგმაგრდება, შვილო, ჰნახავ ჩვენ ბედშობას, ჩვენს ერთობას დაკარგულს, ჩვენსა წამხდარს გმირობას და მამულს დაობლებულს.. აინთე ცეცხლით გული, მტერსა დაეცი მებად, ან, ვით შვილი ერთგული, დააკვდი მამულს მსხვერპლად! არ შემიდრკე მაშინა!. დედათა გული ჩვილი მამულისთვის მაგრდება, რად მინდა იგი შვილი, თუ მისთვის არ მოკვდება! ვისაც ძე არ შეუკლავს, როს მამულს სჭირებია, შვილო, იმ ვაგლახ დედას შვილი არ ჰყვარებია!.. მას დედის ძუძუ ტპილი შხამდაც შერგებია, მამულისთვის სიკვდილი ვისაც დაზარებია!.. იცოდე, ეგ სიკვდილი მეტი დიდი რამ არი! უკვდავი არის შვილი მამულისთვის მომკვდარი! მამულს

მიგცა ზეცამა და, თუ ზედ დააკვდები, ნუგეშ იცეს დედამა, რომ კაცი კაცად ჰკვდები. სიკვდილის წამში მამულს, შვილო, შენ გაუღიმებ, რომ სისხლს მისგან მოცემულს მასვე გმირებ უბრუნებ; აღსრულდები ღიმილით, რომ მამულს არ უმტყუნე. და შენ შენის სიკვდილით მის სიკვდილი დასთრგუნე“...

ეს დედის ანდერძი ილიამ უკლებლივ განახორციელა.

სკოლაში ილია ჩინებულად სწავლობდა და დაასრულა იგი (1857 წ.) პირველ მოსწავლეთაგანმა. მაგრამ მან ეს სწავლა არ იკმარა. მას გაღვიძებოდა ძლიერი სურვილი უმაღლესი სწავლაც მიეღო. ამგვარი სწავლის მიღება კი რუსეთის ქვეშევრდომთათვის შეიძლებოდა მხოლოდ პეტერბურგსა და თითოორი სხვა ქალაქებში. ძნელი იყო წასვლა პეტერბურგს, შორეულს, ცივს და უთვისტომოს, მაგრამ ილია ამას არ შეუშინდა და ჯერ ისევ 19 წლის ჭაბუკი გაემგზავრა რუსეთისკენ. რომ მიდიოდა, თავისს საყვარელ ყვარლის მთებს გამოეთხოვა ამ სიტყვებით:

„სამშობლო მთებო! თქვენი შვილი განებებთ თავსა, მაგრამ თქვენს ხსოვნას ვერ მივცემ მე დავიწყებასა: თქვენ ჩემთან ივლით გაუყრელად, ვით ჩემი გული თქვენთან, ჰე, მთებო, ბუნებითა შეუღლებული!“

სამოციანი წლები, როდესაც ილიას მოუხდა პეტერბურგის უნივერსიტეტში ყოფნა, საუკეთესო ხანად ითვლება და ითვლება არა ამაოდ. ის-ის იყო რუსეთმა დაასრულა ბრძოლა ოსმალებთან, ის იყო ტახტზე აბძანდა ახალგაზდა იმპერატორი ალექსანდრე II, ის-ის იყო გაისმა მედგარი ხმა შესახებ ბატონ-ყმობის გადაგდებისა და ის იყო დასრულდა სამოციან წლის ბრძოლა მთის შვილებ ლეკებთან, რომელთაც თვისის იმამის შამილის დატყვევებით გუნების მწვერვალზე (1859 წ. 25 აგვ.) დაჰკარგეს უძვირფასესი თვისი საუნჯე—თავისუფლება და, სამაგიეროდ, ჩაერივნენ საერთო საიმპერიო ცხოვრების ფერხულში. ყველა ამას აღტაცებაში მოჰყვანდა მთელის იმპერიის ახალგაზღობა, მოწინავე რაზმი. მათ შორის ერივნენ ჩვენებიც ილია ქავჭავაძითურთ. იწერებოდა რუსეთ-

ში დიდდღი თხზულებები, სათაყვანებელი შეიქმნენ, — უფრო ახალგაზდობისთვის, — ჩერნიშევსკი, დობროლიუბოვი, პისარევი, ბელინსკი, პუშკინი, გოგოლი და სხ. ყველა ამან და ყველა ამათ ჩვენს ყმაწვილკაცობასაც დიდი იმედები გაუღვიძა. პეტერბურგში შესდგა განსაკუთრებული წრე, რომელიც შეუდგა გადმოენერგა საქართველოში ახალი მოწინავე აზრები, აელორძინებინა აქ ახალი მშობლიური მწერლობა, მედგრად შებრძოლებოდა ბატონ-ყმობის მოტრფიალეთ. ამ წრეს შეადგენდნენ პეტერბურგის სტუდენტები*): ბაქრაძე დავით, აბხაზი ა., თუმანიშვილი პ., ლოლობერიძე ნიკო, მაღალაშვილი ლ., მაღალაშვილები ეს. და გრ., ღამაზაშვილი მ., ალექსიშვილი-მესხი ნიკ., მეფისაშვილი კოსტ., ისარლიშვილი ი., ლოლობერიძე დ., ანდრონიკაშვილი გ., ჭავჭავაძე ილია, ალხაზიშვილი პ., ჯაბადარი ნ., სავანელი ბ., თუმანიშვილი ბ., ლორთქიფანიძე კირილე, ჯავახიშვილი გრ., აბაშიძე ს., მიზანდარი ალოიზ, წყრეთელი აკაკი, ტერდავითთვი მ. და სერებრიაკოვი ილიკო. ამათ პეტერბურგში დააარსეს ბიბლიოთეკა და ამ ბიბლიოთეკისთვის პროფ. დ. ჩუბინაშვილისაგან მიიღეს (1860 წ.) ახლად გარდაცვალებულ სალომე ბატონიშვილის-მიერ შემოწირული 38 ქართული წიგნი. ამ წიგნთა შორის თითოაოროლა საღმთო წერილის თხზულებათა გარდა დანარჩენი ყველა ისეთი იყო, რომლითაც შეიძლებოდა საფუძვლიანად შესწავლა საქართველოს ისტორიისა, ზნეჩვეულებისა, ენისა, კანონებისა, გეოგრაფიისა და სხ. სული და გული ამ წრისა იყო თვით ილია ჭავჭავაძე, რომელსაც ამხანაგებთან შეთანხმებით გამოუთქვამს ქართველ სტუდენტების მომავალი მოღვაწეობის გეგმა. ეს არის შემდეგი ლექსი, დაწერილი მეოთხე კურსის სტუდენტის ილიას მიერ 1860 წელს.

*) იხ. დ. ჩუბინაშვილისთვის მიცემული ბარათი (ა. ცაგარელი. Свѣдѣнія, т. I, вып. 3, გვ. 187).

„სტუდენტების სიმღერა.

„დედამ რომ შვილი გაზარდოს,—
ემაგრე ჩვენისთანაო...

ძმურად გამოსადეგნი ვართ

ყველგან და ყველასთანაო.

ლხინში მოლხინეს მოვუღებთ,

ქირში მოჭირნეს ვუშველით;

ფიქრის, საქმის, შრომის დროსა.

ბრძენს არც ჩვენ დავუვარდებით.

დიდს არ გავექვლივინებით

და მხარს მივცემთ პატარასა;

მტყუანს გულდაგულ დავხვდებით,

მტლად დავედებით მართალსა.

წინ წასვლაში არ დავიხვეთ,

არ გავწირავთ უკან შთომილს:

ჩვენც ვიცით, რომ შველა უნდა

უღონოსა და დავრდომილს.

უანგაროდ მივალთ წინა,

მარტო ის გვაქვს გულში ფიქრად,

რომ წინანი უკანასთვის

უნდა იქმნენ გზად და ხიდად.

მამულისა შვილნი ჩვენც ვართ

და მიტომ ვზრდით ჭაბუკს გულსა,

რომ ყოველგან გამოვადგეთ

ჩვენს საყვარელსა მამულსა.

ეგრე გამოსადეგნი ვართ

ყველგან და ყველასთანაო;

თუ დედამ შვილი გაზარდოს,—

ემაგრე ჩვენისთანაო.

ასეთი იდეალი დაისახეს პეტერბურგის ქართველ სტუ-
დენტებმა 1860 წელს და ამ იდეალის განხორციელებას უნ-
და შესდგომოდნენ სამშობლოში დაბრუნებისავე უმაღლ.

საზოგადოდ, ჩვენმა სტუდენტობამ,—ნუ კი მიწყენენ გულწრფელ სიტყვისთვის,—დაპირება დიდი იცის, პლან-გეგმების შედგენა საუცხოვო, სამშობლო ქვეყნისთვის გულშემოტკივრობა შეუდარებელი, მაგრამ ვაჲ რომ ყოველივე ეს სათნოება კავკასიონის მთებს აქეთ ველარ გადმოაწვეს ხოლმე, ახალგაზღვრი ოცნება და სურვილი, უმეტეს წილ, ცხოვრების სიტკბოების ძებნაში ითქვიფება, ქარწყლდება. თუ არა ეს დასაგმობი თვისება, მაშ რატომ ვერ ვხედავთ მათ,—თითო-ოროლას გარდა,—ვერც მწერლობაში, ვერც მეურნეობაში, ვერც მრეწველობაში, ვერც მეცნიერებაში, ვერც... მაგრამ კმარა. სულ ცოტა, 2000-მდე „უმაღლეს“ სწავლა მიღებულიდამ ძლივს თვალს მოგვკრავთ ასიოდე კაცს. სად არიან დანარჩენები?...

ასრე არ დაემართა ილია ჭავჭავაძის პეტერბურგის სტუდენტობის წრეს. ამ წრიდგან გამოერჩივნენ ილია, აკაკი, კორილე ლორთქიფანიძე, ნიკო ლოღობერიძე და რამთენიმე სხვა და ამათ, მართლაც, არ უღალატეს თავის სტუდენტობის დროს შემუშავებულს გეგმას. ამათგანნი, მაგალ., იყვნენ:

ილია სერებრიაკოვი (ოქრომქედლიშვილი), რომელიც პროფერობდა ლაზარევის ინსტიტუტში, დასწერა რამთენიმე სამეცნიერო გამოკვლევა და გარდაიცვალა ეხლახანს.

ნიკო და ბესარიონ ლოღობერიძენი რომელნიც საკეთილოდ მოღვაწეობდნენ და პირველი ეხლაც მოღვაწეობს, ეხმარება ყოველგვარ ქართულ საწადმართო საქმეს. აკაკი წერეთელმა ხომ უკვდაობა სიცოცხლეშივე დაიმსახურა.

ილია ჭავჭავაძე სამშობლოსკენ გამოებგზავრა 1861 წელს, მაგრამ ჯერ ისევ 1860 წელს იგი დამღეროდა ამ ჰანგზე:

„როდისღა ვნახავ მშვენიერსა ამ ქვეყანასა (-საქართველოს) თვისთა დიდების ნაშთსა ზედა კვლავცა აღმდგარსა?

დროსთან დანთქმულსა სხვა და სხვათა კავშირთა ბრძოლას, ერთის ცხოვრების, ერთის სულის ძლიერსა ქროლას?

როს ესე ტოტნი ერთცხოვრების, ერთარსებისა, ეხლა გაყრილნი, ერთ მდინარედ შეერთდებიან?

როს იგი ტომნი ცად მიღწეულ მძღავრ კავკასისა.
ერთისა აზრით, ერთის ფიქრით განდიდებინ?

თავისუფლების მშენებლის სხივთ მხურვალება
როდის დაადნობს დაქანგებულს დიდხნის ბორკილსა?

ამ ერთობის აზრს შევებოქა ქაბუკ ილიას არსება. იგი
ჯერ ისევ 1859 წელს ურჩევდა ქართველის დედას: შვილთ
„შთაგონებდრე კაცთა სიყვარულს, ძმობას, ერთობას, თავი-
სუფლებას,—რომ სიკეთისთვის გული უთრთოდეთ და მომავ-
ლისთვის ბედთანა ბრძოდენ“.

მაგრამ გამოცეცეთ ახალგაზდა, გარნა დიდ ქადაგს.

1861 წელიწადია. სტუდენტობის მღელვარების გამო ილია
სამშობლოშივე მოდის. გამოვა-რა კავკავილამ და დაინახავს-რა
მალლა მყინვარს და დაბლა მდინარე თერგს, იგი ფიქრობს-
ასრე:

„მყინვარი!... დიდებულია, მყუდრო და მშვიდობიანი,
მაგრამ ცივია და თეთრი. დანახვა მისი მაკვირვებს და არ მათ-
ბობს,—ერთის სიტყვით,—მყინვარია. მყინვარი მთელის თავის
დიდებულებით საკვირველია და არა შესაყვარებელი. აბა რად
მინდა მისი დიდება? ქვეყნის ყაყანი, ქვეყნის ქარიშხალი,
ქროლვა, ქვეყნის ავ-კარგი მის მალალ შუბლზედ ერთ ძარღვ-
საც არ აატოკებს, ძირი თუმც დედამიწაზედ უდგა, თავი
კი ცას მიუბჯენია, განზედ გამდგარა, მიუკარებელია. არ
მიყვარს არც მაგისთანა განზედ გამდგომა მიუკარებელია.
არ მიყვარს არც მაგისთანა სიმაღლე, არც მაგისთანა განზედ
გადგომა, არც მაგისთანა მიუკარებელობა...“

„დალოცა ღმერთმა ისევ თავზედ ხელოლებული, გიჟი,
გაჯარეული, შეუპოვარი და დაუმონავი მღვრიე თერგი. შა-
ვის კლდის გულიდამ გადმომსკლარი მიდის და მიბლავის და
აბლავლებს თავის გარეშემოს. მიყვარს თერგის ზარიანი ხუი-
ლი, გამალებული ბრძოლა, დრტინვა და ვაჯვავლაჰი. თერ-
გი სახეა ადამიანის გარეიდებულის ცხოვრებისა, ამაღლევებელი
და ღირსსაცნობი სახეც არის: იმის მღვრიე წყალში სჩანს მთე-
ლის ქვეყნის უბედურების ნაცარტუტა.“

„მყინვარი კი უკვდავებისა და განცხრომის დიდებული სახეა: ცივია, როგორც უკვდავება, და ჩუმი, როგორც განცხრომა. არა, მყინვარი არ მიყვარს, შით უფრო, რომ მიუკარებლად მაღალია ქვეყნიერების ბედნიერების ქვაკუთხედი კი ყოველთვის ძირიდან დადებულია, ყოველი შენობა ძირიდან ამადლებულია, მაღლიდან კი შენობა არსად არ დაწყებულა...

„არა. არ მიყვარს მყინვარი. მყინვარი დიდ გიოტეს შაგონებს და თერგი კი მრისხანე და შეუპოვარს ბაირონსა. ნეტავი შენ, თერგო! იმითი ხარ კარგი, რომ მოუსვენარი ხარ. აბა პატარა ხანს დადევ, თუ მყრალ გუბედ არ გარდაიქცე და ეგ შენი საშიშარი ხმაურობა ბაყაყების ყიყინზედ არ შეგეცვალოს. მოძრაობა და მარტო მოძრაობა არის, ჩემო თერგო, ქვეყნის ღონისა და სიცოცხლის მიმცემი“.

ამავე მყინვარმა და არაგვმა ჯერ ისევ 23 წლის სტუდენტ ილიას გაათვალისწინებს საქართველოს მთელი წარსული და მისი აწმყო უნუგეშო მდგომარეობა. იგი სწერს (1860 წ.):

„...და მომევლინა მე კაცი დიდი,
მყინვარზედ მდგომი, მოხუცებული,
ვითა ქვეყანა, ისც იყო მშვიდი,
უძრავი, უხმო, დაფიქრებული.
მარჯვენა ხელით ეჩრდილნა თვალნი,
ყურადღებითა შორს გაჰყურებდა;
მის გარეშემო შვენოდნენ მთანი
და მათ ფეხთა ქვეშ თერგიც გაჰყეფდა,
თერგი მრისხანე, თერგი მბლღინვარე.
ქაფისა ზვირთთა მიაქანებდა...
...იქით შორს სჩანდნენ მინდორნი, ტყენი
და იმათ შორის—არაგვიც ჩვენი“.

ეს „დიდი კაცი“, ჰხედავს-რა მის წინ კეკლუცად გადაშლილს საქართველოს, მქუხარებს, რომ ეს ტურფა ქვეყანა, საფანე გმირთა, დანგრეულია, რომ ყველა თავის პირად სა-

ქმისათვის ზრუნავს და საზოგადო კი—ყველას დაჰვიწყებია; აქ „გმირის დამბადი დიდი საგანი სპობილა და წარწყმედილა, ყველა გადასდგამია ქართველობას. აღარსად არის ნდობა, ყველგან გამეფებულია წვრილმანობა. შური და ლაღატი, სიკეთე არ არის არც ტფილისში და აღარც განთქმულს მცხეთაში, რომელი იყო „გმირთა სავანე, დიდი აკლდამა დიდის ცხოვრების“, გლექს, მხოლოდ „ამ შრომის შვილს, კისრად აღდევს“ შრომის სიმძიმე და ამიტომაც „მყოზადი მხოლოდ მისია“. „შრომის სუფევა მოვა“ და მის მადლით წარწყმედების ძარცვა და რბევა, „მაშინ უქმ სიტყვად არ იქმნებიან ძმობა, ერთობა, თავისუფლება, ეკლის გვირგვინით აღარ ივლიან კაცთმოყვარება და სათნოება“.

თითქმის ამნაირსავე კილოზე ელაპარაკება ჭაბუკ სტუდენტ ილიას მოხვევე ღუნია, რომელიც მას შეხვდა დარიალის უიწროებში. იგი მოსთქვამს: „...აღრიდა, ავად თუ კარგად, ჩვენ ჩვენი თავნი ჩვენადვე გვეყუნეს. აღრიდა ერი ერობდის, გული გულობდის, ვაჟი ვაჟობდის, ქალაი ქალობდის. აღრიდა ერთურთს დავეყუნით, ერთურთს ვიხვეწებდით. აღრიდა?! ქვრივ-ობოლთ ვიფარევდით, შინ მიწრიელს (ეშმაქს), გარედ მავნეს დავულაგმნდით, ხთისა და ბატონის იასაულს მის ყულროს არ მივკერძდით, დაცემულს ვიურვებდით, ატირდომილს ვიოხშნიდით და ესრედ იყვის ბრალემა კაცისა, ერთურთობა...“

„აწინა?.. აწინა ყველაი გაცუდდის, ყველაი გაუქმდის... აწინა ერობა დაიშალის, მეძავ-მრუშობაი ჩამოვარდნის, ხარბობაი, ანგარი გვერივნის, ერთსულობაი დავარდნის, მტრობა—ბძარვაი განშირდის. აწინა ქვრივ-ობოლ ვინ განიკითხის, ატირდომილ ვინ გააცინის, დაცემულ ვინ აღადგინის? აწინა არა არნ კაცნი და თუ არნ,—პირად და გულად ჯულურ არნ“...

ყველა ზემონათქვამილამ ცხადად სჩანს, რომ ილია ჯერ ისევ სტუდენტობაში მკვიდრს და მყარს ნიადაგს უმზადებდა თავისს მომავალს საქვეყნო სამსახურს. ძგი არ კმაყოფილდე-

ბოდა მარტო საზოგადო განათლებით, არამედ გულმოდგინედ სწავლობდა თავის სამშობლოსაც ზედმიწევნით. ამის გამო ბევრნი კიდევ ზრახავდნენ თურმე მას და ეუბნებოდნენ, მოგიცლია, რომ საქართველოს ბედს აპყალინარო და იგი კი უპასუხებდა მათ:

„აგვიყოლია სიყრმიდანვე ჩვენ ქართველის ბედმა

და დაე გვძრახონ,—ჩვენ მის ძებნით დავლიოთ დღენი“.

ამისთვის ილია დასაზრახი კი არა, ქების ღირსი იყო.

საქართველოს ტურფა და მორქმული ბუნება, აქაურ ბანოვანთა შვენიერება, აქაურ კაცის სტუმართმოყვარეობა, პატიოსნება, პირის სიმტკიცე, მკლავის სიძლიერე, მსვლელობის სიმძაფრე... იმთავითვე შემჩნეული იყო უცხოელ მწერალთაგანაც ლერმონტოვმა, ჰუშკინმა და რამდენმა სხვამ აქ ჰპოვეს თვისის პოეზიის საგანი; არაგვი, მტკვარი, მყინვარი, ჯაჭვის-საყდარი და სხ. შეიქმნენ აღნაქვსად მათ შვენიერ ლექსებისა. და რად უნდა იყოს საკიჟინებელი თუ დასაზრახი ის ქართველი, რომელიც ლექსს მიუძღვნის, მაგ., მცხეთას, არაგვს, რიონს, ტურფა სამშობლოს, კეკლუც საქართველოს! რაღა თქმა უნდა, კაცი არ უნდა იყოს სამშობლოს სიყვარულით დაბრმავებული. ქეშმარიტი მამულიშვილი მხოლოდ ის არის, რომელსაც თავის ღვიძლ ერის თანასწორად უყვარს ყველა დანაშთენი ერებიც, მთელი კაცობრიობა. ილია სტუდენტისწორედ ასეთ მამულიშვილად იმზადებდა თავისს თავს. შენი შენტვის დამილოცნია და ჩემში ნუ მეცილებიო, აი ეს იყო ილიას მამულიშვილობა, პატრიოტიზმა.

ტყემ მოისხა ფოთოლი,

აგერ მერცხალიც ქუვის,

ბაღში ვაზი ობოლი

მეტის ღხენითა ტირის;

„აყვავებულა მდელი,

აყვავებულა მთები,

მამულო საყვარელო,

შენ როსღა აყვავდები?“

ამისთანა აღმონაცუნესით 24 წლის ილიამ მოაწია ტფილისის და შეუდგა დაპირებულის განხორციელებას.

საქართველო მაშინ ყოვლის მხრივ უძლური იყო.

არ მოეპოებოდა მას სკოლა

არ მოეპოებოდა ფული

მწერლობა ვაინაჩრობით მილოღავდა

ძველი სამწერლო ნაშთები იმუსრებოდა, იბნეოდა.

გლახობა მძიმე უღელ ქვეშ იქყლიტებოდა, კვნესოდა, გმინავდა.

საქირო იყო ძლიერის სულის შთაბერვა, რომ მიძინებულ-მისუსტებულ საქართველოს თვალები მოეფშვნიტა, გამოედვიძა, აღფრთოვანებულყო.

ამისთანა სული შთაებერა საქართველოს, მაგრამ, უშიშრად ვაცხადებთ, შთაებერა არა მარტო, როგორც ზოგიერთები დალადებენ, ილია ჭავჭავაძის მიერ: ილია-აკაკის უღელს ბევრნი სხვანიც მიეწეოდნენ და უყევროდ მარტო ილია საქართველოს ეტლს ძრას ვერ აქნევინებდა.

სამოციან წლებიდგან საქართველოს გაღვიძებაზე ლაპარაკის დროს ჩვენ ზნეობრივად მოვალენი ვართ ილია-აკაკის სახელებთან ერთად მოვიხსენიოთ ისეთი სახელებიც, რომელთა მარტო ხსენება საკმაოა, რომ გავითვალისწინოთ ამა თუ იმ მოღვაწის საქმე ქართველ ერის სულიერ ზრდაში. მაგალ., გაბრიელ ეპისკოპოსი იმერ-ამერთათვის 40 წლის განმავლობაში იყო ცოცხალ სასულიერო აკადემიად, გიორგი ერისთავი იყო ქართულ თეატრის დამაარსებელი და მისი სულის ჩამდგმელი, დიმიტრი ყიფიანი და ბესარიონ ლოღობერიძე იყვნენ სათავად-აზნაურო ბანკების დამფუძნებელთაგანნი, იაკობ გოგებაშვილის მიერ გონიერად შედგენილი სახელმძღვანელოები მოეფინა მთელს საქართველოს კიდის კიდემდე, დიმიტრი ბაქრაძემა და მის მიმყოლთ დააარსეს საეკლესიო მუზეუმი, რომელშიაც შემოკრიბეს მრავალ მილიონად საღირალი სამწერლო ნაშთები და დაბეჭდეს მრავალი მასალა საქართველოს წარსულის შესასწავლად. აქ, რაღა თქმა უნდა, ყველას ვერ

შოვისხენიებთ, მაგრამ ვისაც თვალყური უდევნებია ჩვენის მახლობელ წარსულისთვის, იმან კარგად უნდა იცოდეს, თუ რაოდენი სამსახური მიუძღვის ქვეყნის წინაშე ი. მაჩაბელს, დანიელ ქონქაძეს, რომელმაც თითქმის პირველმა აიმაღლა ხმა ბატონ-ყმობის წინააღმდეგ, სერგეი მესხს, რაფ. ერისთავს, დ. ერისთავს, გ. და ვ. ორბელიანებს, ა. ყაზიბეგს, ე. ნინო-შვილს, გიორგი წერეთელს, ან. ფურცელაძეს, ნიკო ნიკოლაძეს, ვაჟაფშაველას, ან. და ავ. ცაგარლებს, ს. მგალობლი-შვილს, ნ. ლომაურს, ნ. ცხვეთაძეს და მრ. სხ. ჩინებულ და უანგარო მუშაკთ და მოღვაწეთ, მაგალ., თუნდ ლ. აღნია-შვილს, რომელმაც ზღაპრულ გმირივით რკინის ქალამნები ჩაიციო, რკინის არხანი ხელში დაიჭირა, გაემგზავრა უცხო და შორეულ სპარსეთს, იქ აღმოაჩინა 40—60 ათასამდე ქართველი, შეისწავლა მათი ცხოვრება და გაგვაცნო იგინი ჩვენ, ან და თუნდ იმ ჯგუფს (თაყაიშვილი, ჟორდანიას, მარჩი, ხახანაშვილი, ჯავახიშვილები და სხ.), რომელმაც ბროსეს, პლ. იოსელიანის, ჩუბინაშვილის, ბაქრაძის, ცაგარლის მემკვიდრეობა თავს იღო და რომელმაც საკუთრივ დაჰბადა ქეშმარიტი ხანა საქართველოს წარსულის შესწავლისა მის მრავალგვარ და უუძვირფასეს სამწერლო, სახუროთმოდლო და სხ. გვარ-ნაშთების შემოკრებითა, გამომწვევებითა და ჩხრეკა-ძიებით და რომელმაც ბოლოს დააარსა „საქ. საეთნოგრაფიო და საისტორიო საზოგადოება“.

II. ერთს თავისს ლექსში, რომელიც დაწერილია 1860 წ., იღობა გულის სიღრმით ამოიკენეს: „ვაი მას, ვინცა ქაბუკობას ქაბუკ არ არი“. და 1860 წელს კი 23 წლის ილია, მართლაც, „ქაბუკ აღარ იყო“, იგი უკვე, როგორც ცხადად სჩანს იმის ამხნის ნაწერებიდან, დაბრძენებულს, გულმწვიდ მოხუცს მოგაგონებდათ, ვიდრე ახალგაზდა ქაბუკს.

სამშობლოში დაბრუნებულ ილიას აქ დაუხვდა ფრიად გამწვავებული კითხვა ბატონ-ყმობის გაუქმების შესახებ.

1861 წელს რომ გაუქმდა ბატონყმობა რუსეთში, ჩვენმა გლეხკაცობამაც თვალები მოიფშენიბა, ყურები აცქვიბა, საუკუნო მონობის უღლისაგან განთავისუფლების იმედი ჩაისახა

გულში. ამავე დროს ბატონებმაც თვალი აქციტეს, დაიწყეს მითქმა-მოთქმა; სჯა-ბაასი იმის შესახებ, თუ როგორ და რა გზით აიცილიონ მომავალი განსაცდელი.

ყირიმის ომი (1853—1856 წ.) თუმცა რუსეთის სასარგებლოდ გათავდა, მაგრამ მან ღრმა წყლულებიც გამოაჩინა რუსთა ცხოვრებაში. უმთავრესი ამ წყლულებათაგან იყო უფულებო მდგომარეობა მდაბიო ხალხისა, გლეხკაცისა, რომელსაც მებატონე, თუ ზოისურვებდა, ნივთსავეთ ჰყიდდა. გლეხების უნუგეშო მდგომარეობა ბატონის ხელში დიდის ხელოვნებით აღწერა ჯერ ისევ გოგოლმა († 1852 წ.). ყირიმის ომის დასრულების შემდეგ უფრო ბეჯითად მოითხოვეს გლეხთა განთავისუფლება მებატონეთა უღლისაგან. ახალგაზდა იმპერატორი ალექსანდრე II ხალხით მიეგება საზოგადო მოთხოვნისა და 18 თებ. 1861 წელს შიდა რუსეთის ყმებს თავისუფლება მიანიჭა.

ყმა-გლეხთა სასარგებლო მოძრაობა ჩვენშიაც გაჩნდა. მაშინ ტფილისში იბეჭდებოდა გაზ. „ციცკარი“, რომელშიაც თანამშრომლობდნენ გიორგი ერისთავი, მოლაყბე (მიხ. თუმანიშვილი) და ბევრნი სხვანი. ესენი იყრებოდნენ „ციცკარის“ რედაქტორ ივ. კერესელიძესთან და ცდილობდნენ გლეხთა სასარგებლო წერილები ებეჭდათ გაზეთში ან ცალკე წიგნებად. ამათ თავიანთ წერილებისთვის სახალხო ენაც შემოიღეს, მაგიერად ძველებურ მწიგნობრულისა. პირველად ამ ადვილ გასაგებ სახალხო ენით წერა იწყო გიორგი ერისთავმა. 1859 წ. გასულს „ციცკარში“ დაიბეჭდა დანიელ ჭონქაძის „სურამის ციხე“. ეს ავტორი თავის შესანიშნავს თხზულებაში საჯაროდ ჰგმობდა ბატონ-ყმობას, დიდის ხელოვნებით ჰხატავდა ყმის საეალალო მდგომარეობას. ამისთანა კითხვაზე მაშინ ლაპარაკი ადვილი საქმე არ იყო, რადგან ძრიელს თავად-ახნაურობაში უმეტესობა ბატონ-ყმობის გაუქმების წინააღმდეგი იყო და დანიელ ჭონქაძეს და სხვებს, რომელნიც თანაუგრძობდნენ გლეხკაცის განთავისუფლებას, უკიჟინებდნენ და ეუბნებოდნენ: „საქართველოში მებატონეთ ყმობა მონებათ არ ითქმის...“

უწინდელ დროში გარეშე კაცი იმას ეძებდა, მებატონე ვი-
შოვნო და იმას შეეგებინა, ამ-სთვის, რომ მებატონე თავის
ყმას შეიღსავით ყურს უგდებდა და შეიღის მსგავსათ გული
სტკიოდა ყმისთვის... მებატონეები თავს არასდროს არ ზო-
გავდნენ ყმებისთვის.

ამგვარ ადამიანების პასუხად ილია ჭავჭავაძემ დასწერა:
დიდებული თხზულებები: „რამდენიმე სურათი ყაჩაღის ცხოვ-
რებიდამ“ (1860 წელს), „გლახის ნაამბობი“ (1862 წ.),
„კაცია ადამიანი?!“ (1863 წ.) და სხ. ამ თხზულებებში იგი
უშიშრად ჰკიცხავდა ბატონ-ყმურ წეს-წყობილებას, მებატო-
ნეთა უმეტესობის გადაგვარ-გადაშენებას, მათს სისასტიკეს,
უმაქნისობას, არარაობას, ექომაგებოდა ყმა-გლეხს, თანაგრძნო-
ბით აღწერდა მის ბედშაობას, უდიერ ყოფამდგომარეობას.

მონობის მძაგებელი ყმობის მოყვარე-მოტრფიალეთ დაჰ-
გმეს. ამას აღნიშნავს თვითონვე ილია. იგი სწერს:

„ჩემზედ ამბობენ: „ის სიავეს ქართველისას ამბობს,
ჩვენს ცუდს არ მალავს, — ეგ ხომ ცხადი სიძულვილია!“

მაგრამ ამისთანა ქვებუღანობას ყურს არ ათხოვებდა ახალ-
გაზდა მედგარი მგოსანი, იგი მღეროდა (1860 წ.) ალტაყე-
ბულად ამ ჰანგზედ:

„მესმის, მესმის სანატრელი
ხალხთ ბორკილის ხმა მტვრევისა!
სიმართლის ხმა ქვეყნადა ჰქუხს
დასათრგუნვლად მონობისს.
აღმიტაცებს ხოლმე ის ხმა
და აღმიგზნებს იმედს გულში,
ღმერთო, ღმერთო, ეს ხმა ტკბილი
გამავგონე ჩემს მამულში!“

ამისთანა მწერლობამ ორი ძრიელი წრე ანუ ბანაკი და-
ბადა საქართველოში: — საწაღმართო და საუკუღმართო. პირ-
ველის მოთავენი და საულის ჩამდგმელები იყვნენ ილია და
აკაკი, რომელთაც გარს ეხვიენენ გლეხკაცობისა და ყველა
დაჩაგრულის მეგობრები — გიორგი წერეთელი, ნ. ნიკოლაძე,

ან ფურცელაძე, ი. კ. და ქრ. მამაცაშვილები, ილია წინამძღვრიშვილი, კ. ლორთქიფანიძე, ლოლობერიძეები და მრ. სხ., მეტადრე სკოლებში მოსწავლე ახალგაზღვრება, რომელიც ჭავჭავაძეს ნაწერებსა და ნათქვამს ალტაცებაში მოჰყვანდა. მის პატარ-პატარა ლექსებს სემინარიელები და სხვები იწერდნენ, ზეპირად სწავლობდნენ და კიდით-კიდემდე ავრცელებდნენ.

მეორე წრეც ძრიელი იყო, მაგრამ სიტყვა აღარ გაუდიოდა, რადგან ყმების განთავისუფლებას შიდა რუსეთში უეჭველად უნდა მოჰყოლოდა ქართველ ყმების განთავისუფლებაც. აზრმა იტრიალა და ბოლოს მეორე წრეც დარწმუნდა, რომ ყმა უნდა განთავისუფლდეს უსათუოდ. თავად-აზნაურობა დიდს საგონებელში ჩავარდა, რადგან შრომას შეუჩვეველს ვერ წარმოედგინა, როგორ იცხოვრებდა უყმოდ, უმუშახელოდ გზას როგორ წავიდოდა. მარშლის დ. ყიფიანის მოწოდებით შესდგა კომიტეტი გადასაწყვეტად კითხვისა—საჭიროა თუ არა რომ განთავისუფლდეს ყმა, თუ საჭიროა, გავანთავისუფლოთ მიწიანად თუ უმიწოდ? კითხვის გარჩევას დაესწრო ილიაც, რომელმაც ყველას გასაგონად ხმამაღლა გამოაცხადა: „ყმას თავისუფლება მიწასთან ერთად უნდა მიეცესო“. ამ განცხადებამ ყალბზე დააყენა მთელი კრება, რომლის უკუღმართ წევრებს გლეხის უმიწოდ განთავისუფლება სწადდათ. ერთმა მათგანმა იშიშვლა ხმალი და ილიას მოსაკლავად მიიწია, მაგრამ იგი შეიკავეს და ახალგაზღვა ქადაგი ძლივს გადაარჩინეს სიკვდილს.

ამავე საკითხის გადასაწყვეტად რომ შეიყარა მეორე კრება, გენერალ ივ. მუხრან-ბატონმა განაცხადა: უმიწოდ გლეხთა განთავისუფლებას ემბრობა ყველა თავად-აზნაურობა, გარდა ორიოდ კაცუნებისაო. კაცუნებად, რაღა თქმა უნდა, ორატორი იგულისხმებდა ჭავჭავაძესა და მის მომხრეებს. ილია არ შეშინდა. მუხრანსკის მხარში სტაცა, თავისკენ მოატრიალა და მრისხანედ მიძახა: „ვინ არიან ეგ კაცუნები?“ მუხრან-

სკი იძულებული იყო ბოდიში მოეხადა ილიას წინაშე და „კაცუნა“ „კაცად“ გაესწორებინა...

ამ გარემოებისა თუ სხვა შემთხვევის გამო ილიამ გამოსთქვა ეს სიტყვები:

„ვისაც ვებრძოდი, ბრძოლად არ ღირდნენ,
გვიან შევიტყე ეს ცდომილება;
ეხლა მათ საზიზღ, დაბალ მტრობაზედ
არც მეცინება, არც მეტირება“.

1863 წელს ილიას რედაქტორობით გამოდიოდა ჟურ. „საქართველოს მოამბე“, რომელშიაც უფრო მკაფიოდ, სხარტულათ სწერდა წერილებს შესახებ ბატონყმობისა, და მეორე წელიწადს (1864 წ.) ეს კაცის დამამცირებელი ბატონყმობაც მოისპო იმპერატორის მანიფესტის თანახმად. ეს იყო პირველი და დიდი გამარჯვება საწაღმართო წრისა. აქედგან ქართველმა ერმა კვლავ იწყო გაღვიძება და გამარჯვება, ვინაილგან მონათავისუფალ კაცად იქცა, ლუარსაბ თათქარიძეობა დასაგმობ საქმედ გახდა.

გაკეთდა-რა ეს უდიდესი საქმე, ილია ჭავჭავაძის წრემ თავისუფლად ამოისუნთქა და ქვეყნისთვის სამსახურს ორკეცის ძალით შეუდგა. თვით ილიამ გლექსა და მებატონეს შორის ახალის ურთიერთობის დასამყარებლად მომრიგებელ-შუამავლის თანამდებობა იკისრა. მისი მისაღვეარი იყო ვრცელი კუთხე—სართიქალისა და მცხეთის საბოქაულოები. აქ სასახელოდ ასრულებდა იგი ნაკისრ მოვალეობას. მერე იგი დანიშნეს (1868 წ.) დუშეთის მაზრის მომრიგებელ მოსამართლედ. ტფილისში რომ დაარსდა სათავად-აზნაურო საადგილ-მამულო ბანკი (1875 წ.), მის თავმჯდომარედ და ხელმძღვანელოდ საზოგადოებამ მოიწვია ილია, რომელმაც საფინანსო საქმეშიაც, ვით ყველგან სხვა თანამდებობაზე, გამოიჩინა დიდი ცოდნა და უნარი, ბანკი მის ხელში გაიზარდა, განმტკიცდა და შესაძლებელი შეიქმნა მის შემოსავლით რამდენიმე ახალი საეროვნო დაწესებულება ესაზრდოვებინათ, მაგალ., სათავად-აზნაურო სასწავლებელი, რომელშიაც გლექსკაცობის შეილებიც

ბლომად ურევინ, ბანკისავე დახმარებით სულდგმულობს წერაკითხვის საზოგადოება, დაარსებული ილიას და მის მომხრეების თაოსნობით, მდიდარი ფასდაუდებელ ხელნაწერებით და სხვა და სხვა ნაშთებით, აგრეთვე ქართული თეატრი, მოთავსებული ბანკისავე შემოსავლით შეძენილს დიდს, მილიონად ღირებულს სათავად-აზნაურთა შენობაში, სასახლის ქუჩაზე, დიდად თვალსაჩინო წინამძღვრიანთკარის სამეურნეო სასწავლებელიც, დაარსებული თავისს საკუთარ მიწა-წყალზედ ილიას მეგობრის და ყოველ საწაღმართო საქმეში მის თანამოზიარის ილია ივანესძე წინამძღვრიშვილის მიერ, ცოტა წილი დახმარება არ ეძლევა ბანკისაგან აგრეთვე წერაკითხვის საზოგადოების მიერ გახსნილ სასოფლო-სახალხო სკოლებს.

ბანკის წარმოების საქმე ილია ჭავჭავაძემ ისე ზედმიწევნით იცოდა, რომ ამ მხრივ მან სახელი გაითქვა მთელს რუსეთშიაც. არა ერთხელ იგი—სხვა ბანკების წარმომადგენლებთან ერთად—დაუბარებიათ პეტერბურგს საფინანსო საქმეებზე მოსალაპარაკებლად და ყოველთვის ეს ფინანსისტთა კრებული აღტაცებაში მოუყვანია თავის ცოდნით. ამავე ღრმა ცოდნას, რასაკვირველია, მიეწერება მისი სიმკვიდრეც ტფილისის ბანკში, რომელსაც 30 წლის განმავლობაში იგი ჰმართავდა და ამ ხნის განმავლობაში „ოპოზიციამ“;—თვით ივანე გ. მაჩაბლის ძრიელმა ოპოზიციამაც,—ვერა დააკლო-რა ილიას, ვერ შესძრა ეს დედაბოძი ბანკისა.

III. ჩვენ უკვე ვთქვით, რომ ილია ჭავჭავაძე 1860 წლითგანვე შეიქმნა ლიდერად ანუ დედაბოძად ქართველ ახალგაზდათა წრისაო. რომ უფრო ცხადად გავიგოთ, თუ ვითარ „დედაბოძობდა“ ილია, როგორ და ვის დახმარებითა თუ მოწინააღმდეგეობით მოარონინებდა იგი ქართულ აზრს თითქმის თავის სიკვდილის დღემდე, საჭიროა მოკლედ განვიხილოთ ქართულ ახალ მწერლობისა და ბეჭდვის მსვლელობა. ეს განხილვა ჩვენ დაგვანახვებს ყველა იმ ნაკადულებს, რომელთა ერთ კალაპოტში შელევით შესდგა ის დიდი და ძრიელი მდიანრე, რომელსაც ჰქვიათ დღევანდელი ქართული ცხოვრება.

რალა თქმა უნდა, დღევანდელი ჩვენი ცსოგრება შედუღდა საუკუნოებით შეძენილ წმინდა ქართულ ნაკადულების რუსულ ნაკადულებთან შელევით. ამ შელევის დასაბამად ითვლება 1800—1811 წლები, როდესაც საქართველომ თავისივე წინდაუხედავ მეფეებისა და მთავრების წყალობით დაჰკარგა თავისუფლება. მას აქეთ მოდენილ ორ ტოტმა—ქართულმა და რუსულმა ერთ-ერთის ბრძოლით და ხან კიდევ დამეგობრობით, დატკობით შეჰქმნეს სახე დღევანდელის ჩვენის ყოფამდგომარეობისა.

ეს ორტოტობა, ამ ორ ტოტის მოსალოდნელი შეხლას შეტაკება-ბრძოლა და ამ ბრძოლით ახალის ცხოვრების დაბადება აღინიშნა ირაკლის დამარცხებიდანვე 1795 წელს, იმ დღიდან, რა დღესაც მეფესა და მინისტრს შორის გაიმართა შემდეგი ბაასი.

მეფე. აწ განთქმულია რუსთა სახელი,
ხელმწიფე უვისთ ბრძენი და ქველი...
მას მსურს რომ მივსცე მემკვიდრეობა
და მან მოსცეს ქართლს კეთილდღეობა.

ფიჩინიძე. ნუ გააგონებ მაგ ხმას ქართველთა...

ჯერ სამაგისო რა გვემართება,
რომ განვისყიდოთ თავისუფლება?

იცი, მეფეო, რომე ივერნი
იქმნებიან რუსთ ხელთ ბედნიერნი?

სახელმწიფოსა სჯულის ერთობა
არა რას არგებს, ოდეს თვისება

ერთა მის შორის სხვადასხვაობდეს!
ვინ იცის, მაშინ როგორ მოუხდეს

რუსეთის ძალი ქართლს აწინდელი,
ვით შეითვისოს რუსმა ქართველი,

ვით შეიწყნაროს რუსთ მეფობამა,
რაც მოისურვოს ქართველობამა?

მეფე. მე არა ვფიქრობ, ვითარცა მეფე...

არამედ ვითა მამა კეთილი!

ლიონიძე. განზრახვა შენი, მეფევე, მაკვირვებს:
ირაკლიმ იცის, რომე ქართველებს
არაღ მიაჩნით უბედურება,
თუ აქეთ თვისთ ჭერთ ქვეშ თავისუფლება!
მეფის განზრახვისაგან თავზარდაცემული ლიონიძე, შინ
მიმავალი, ასრე ფიქრობდა:

„მადლობა, ღმერთო, შენსა განგებას!
ერთს კაცს მოჰმადლებ ყოვლთა უფლებას
და მის ერთს სიტყვას მონებენ ერნი,
განურჩეველად სულელნი, ბრძენნი,
და იგი მათს ბედს ასე განაგებს,
ვითა ამღერდეს იგი კამათლებს!
მაგრამ შენ, მეფევე, ვინ მოგცა ნება,—
სხვას განუბოძო შენთ ყმათ ცხოვრება,
მისდევდე შენსა გულის კვეთებას
და უთრგუნვიდე თავისუფლებას?
შენ ერმან მოგცა პირველ ღირსება,
რათა დაუცვა ყოფა-ცხოვრება
და რად ივიწყებ, რომე მარადის
ერსა ეკუთვნის გულისთქმა მეფის?!“...

პოლიტიკურ თავისუფლების დაკარგვას იმ აზრით შეუ-
რიგდა ქართველობა, რომ იფიქრა—განათლება და ეკონომი-
ური აღორძინება უფრო აღამაღლებს და გააბრწყინებს ჩვენს-
სამშობლოსაო. ჯერ ისევ მეცხრამეტე საუკ. დამდეგ დროის
მწერალი იონა ხელაშვილი, აღზდილი პეტერბურგს, სწერს,
რომ მალე ჩვენი ტფილისი ახალ ათინად იქცევაო და კილით-
კიდემდე საქართველოს მოეფინება განათლებაო. თვით ნ. ბა-
რათაშვილს სწამს, რომ ირაკლიმ მხოლოდ ამ „განათლება-
აღორძინებისთვის“ აიღო გვირგვინზე ხელი და ქვეყანას მო-
უსპო თავისუფლება. 26-ის წლის მგოსანი მიჰმართავს ირაკ-
ლის (1842 წ).

„თაყვანს გცემ შენსა ნაანდერძებს წინასწარად თქმულს:
გახსოვს, სიკვდილის ჟამს რომ უთხარ ქართლს დაობლებულს?“

აპა, აღსრულდა ხელმწიფური აწ აზრი შენი
და ვკამთ ნაყოფსა მისგან ტკბილსა აწ შენნი ძენი:
ჟამ-ვითარებით გარდახვეწილთ შენტ-შვილთ მიდამო
მოაქვთ მამულში განათლება და ხმა საამო:
მათი ცხოველი, ტრფიალებით აღსავსე სული
უდნობს ყინულსა ჩრდილოეთსა, განცეცხლებულრ,
და მუნით ზიდვენ თესლთა ძვირფასთ მშობელს ქვეყანას,
მხურვალეს ცის ქვეშ მოსამკალთა ერთი ათასად“...

კ-სპიისა და შავი ზღვები აწ მტრების მაგიერ მოყვრებს
გვიგზავნიანო, ქართველმა ხმალს ხელი აართო და სამშვიდო-
ბო მოქალაქეობა იწყოო. და ამისთვის და მხოლოდ ამისთ-
ვის თაყვანს ვცემო გმირის ირაკლის საფლავს.

მართალია, თავისუფლების დაკარგვის შემდეგ კიდევ ერთ-
ხანს შერჩა ქართველობას თავის ეროვნების მაუწყებელი ნიშ-
ნები: სამართალი, ეკლესია, ფული (ქართ. ფული იჭრებოდა
ტფილისში 1822 წლამდე), ენა სკოლებში, და სხვ., მაგრამ
შემდეგში ყველა ამან იწყო დაკნინება, დაწრეტა, გაუქმება.
მაგიერათ შემოვიდა ახალი კანონები უცხო ენაზე, ახალი სკო-
ლა, ახალი სახორციელო და სასულიერო წეს-წყობილება. ამ
ცვლილებამ დაბადა წმინდა ქართული მიმართულება, სუსტი
დასაწყისში და გაძლიერებული მესამოცე წლებიდან.

ეს მიმართულება, ვიმეორებთ, განისკვნა მე-XIX ს. და-
საწყისშივე და მისი მიზანი ის იყო, რომ ერისთვის მიეცა გა-
ნათლება, სულიერად აღმადლოებინა იგი, რადგან ახალს ძრი-
ელს ტალღას არ გაეთქვიფა მისი პიროვნება, როგორც ერი-
სა, რომელსაც კაცობრიობის წინაშე მიუძღოდა მრავალ სა-
უკუნოვანი და დიდი დამსახურება.

ხსენებულ მიმართულების მატარებელნი და მატფურებელ-
ნი იყვნენ უწინარეს ყოვლისა ქართველ მეფე-მთავრების შვი-
ლები ანუ ბატონიშვილები და მათ გადაშენება-გადაგვარების
შემდეგ თვით ერი და მისნი რჩეულნი. მიმართულების დედა-
აზრი პირველ ხანს ერში სულდგმულობდა ზეპირსიტყვაობი-
თა და ხელნაწერებით, შემდეგ კი ჟურნალ-გაზეთების მეოხებით.

1819 წელს გამოვიდა პირველი გაზეთი — „ქართული გაზეთი“, რომლის რედაქტორად 1824 წლითგან იყო სოლომონ დოდაშვილი. ეს სოლომონი იმავე დროს იყო მასწავლებლად ტფილისის საკეთილშობილოთა სასწავლებელში. იგი ეკუთვნოდა იმ ქართ საიდუმლო წრეს, რომელმაც 1832 წელს მოახდინა შეთქმულობა საქართველოს განსათავისუფლებლად, მაგრამ მთავრობამ დროით გაიგო, სოლომონი, გრიგოლ ორბელიანი და მათნი თანამოაზრენი დასაჯა და განდევნა სამშობლოდგან.

1846 წელს ისტორიკოსი პლ. იოსელიანი ბეჭდავდა რუსულ გაზეთს, ხოლო 1852 წელს დრამების მთხზველ გ. ერისთავმა ჟურნ „ცისკრის“ ბეჭდვა იწყო. შემდეგში ამ გაზეთის რედაქტორად შეიქმნა ივ. კერესელიძე, რომელიც 1860—1866 წლ. ბეჭდავდა გაზ. „გუთნის-დედას“. 1873—1876 წლ. ეს გაზეთი განაახლა ან. ნ. ფურცელაძემ. ყველა ამ გაზეთებში მონაწილეობას იღებდნენ დ. ბაქრაძე, დ. ყიფიანი, ი. ჭავჭავაძე, ლ. არღანიანი, დ. ქონქაძე და სხ.

1863 წელს ილია ჭავჭავაძის ჟურნ. „საქართველოს მოამბემ“ დაჰბადა მთელი ეპოქა ჩვენს დროგამოშვებით მწერლობაში იგი შინაარსის მიხედვით იყო პირველი — ევროპიულად მოწყობილი — ჟურნალი და დიდი ზედგავლენა ჰქონდა საქართველოს თანამედროვე საზოგადოებაზე. მის გამოსვლას დიდის აღფრთოვანებით მიეგებნენ კირილე ლორთქიფანიძე, გიორგი წერეთელი და ბევრი სხვანი.

1866 წელს გ. წერეთელმა გამოსცა გაზ. „დროება“ ნ. ლოლაბერიძისა, ივ. თულაშვილისა და სტ. მელიქიშვილის თანამშრომლობითა და დახმარებით. 1868 წ. „დროების“ რედაქტორობა იკისრა სერგ. მესხმა, ხოლო გ. წერეთელმა „სასოფლო გაზეთის“ გამოცემას მოჰკიდა ხელი. ეს გაზეთები ესარჩლებოდნენ გლეხკაცობას და ჰგმობდნენ თანამედროვე წესწყობილებას. ამავე გზას დაადგა გიორგი წერეთლის «კრებული» (1871 წ.) ნიკო ნიკოლაძის თანამშრომლობით. «კრებული» იბეჭდებოდა მრავალი საგულისხმიერო და შესანიშ-

ნავი წერილები და გამოკვლევანი, მეტადრე დიდი გავლენა ჰქონდათ საზოგადოებაზე კრიტიკულ წერილებს სკანდელიისას (ნიკოლაძისას).

1877 წელს ილიას რედაქტორობით გამოვიდა „ივერია“, რომელიც 1880 წელს შეუერთდა „დროებას“, მაგრამ მალე ისევ გაეყარა და ცალკე გამოსვლა იწყო, „დროებამ“ კი, რომელიც 1883 წლიდან გამოდიოდა ივანე მაჩაბლის რედაქტორობით, სული დალია მთავრობის განკარგულებით.

კიდევ ბევრი ჟურნალ-გაზეთები იბეჭდებოდა ჩვენში, მაგალ., „მნათობი“, „ნობათი“ „შრომა“ (ქუთაისში), „იმედი“, აკაკის „კრებული“, „მომამბე“ და სხ., რომელთაც საკმაო სამსახური გაუწიეს ხალხის გაღვიძება — განვითარების საქმეს. მეტად ღრმა კვალი დააჩნია ახალის ცხოვრების საქმეს გაზ. „კვალმა“ (1893 წ.), რომელშიაც ჯერ მუშაობდნენ გ. წერეთელი, აკ. წერეთელი, ივ. მაჩაბელი, და მერე მესამე დასის დამამყარებელნი ნოე ჟორდანიას, ფ. მახარაძე, ჯიბლაძე, წულუკიძე, ნიჭიერი გომართელი.

ჩვენს უმახლობელეს დროს აღმატებული სამსახური გაუწია საზოგადოებას „წიგნების გამომცემელ საზოგადოებამამაც“ თავის გაზეთ „ცნობის ფურცლისა“ თუ სხვა და სხვა გამოცემებით, რომელთაგან არ შეგვიძლია აქ არ აღვნიშნოთ ილია ქავკავაძის და აკაკის თხზულებები, ბაჩანას, ვაჟაფშაველას, რ. ერისთავის, ყაზბეგის და სხ. ნაწერები.

ქართულ თეატრის მსახურთ (გ. გუნიამ, ვ. აბაშიძემ, ალექსი-მესხიშვილმა, კ. ყიფიანმა, ტ. აბაშიძისამ, ნ. გაბუნიამ და სხ.) ხომ განთესეს ფასდაუდებელი თესლი, ერს განუმტკიცეს და გაუმდიდრეს ენა, გაუფაჩიზეს ანუ გაულმობიერეს ზნე, უმეტესად შეაყვარეს სამშობლო „სამშობლოს“, „დედა და შვილის“ და მათებრ შესანიშნავ ნაწარმოების სცენაზე თამაშობით. აქ აღარ ვიხსენიებ ფილარმონიულ საზოგადოების ღვაწლს, ვინაიდან იგი ეხლაზანს დაწესდა, მაგრამ არ შემიძლია მოუხსენებლად დავტოვო ფ. ქორიძე, ი. კარგარეთელი, არაყიშვილი, კარბელაშვილები, ლ. აღნიაშვილი და სხ., რომელთაც

დიდი ამაგი დასდეს ქვეყანას სამშობლო სიმღერებისა, საგალობლებისა და ჰანგების შემოკრებითა თუ მგალობელთა გუნდების დაარსებით.

ყველა ამას რომ მივუმატოთ თვალსაჩინო ღვაწლი ქუთაისის, ქიათურის და სხვა დაბა-ქალაქების ქართულ დაწესებულებათა, და დეპო-ბიბლიოტეკების შრომა, ზოგიერთ მასწავლებელთა და სასულიერო პირთა (ეპ. ალექსანდრეს, კირიონის, ლეონიდის, დეკ. დამბაშიძის და სხ.) მონაღვაწი, თვალწინ გვექნება მთელი ჯამი იმისა, რასაც ბარათაშვილი ეძახდა თავისუფლების მაგიერს განათლებას და რაც მოიჭირახულა ქართველმა ერმა უმთავრესად ილია ქავჭავაძის მესვეურობით.

როდესაც აღიძროდა რაიმე დიდი საეროვნო კითხვა, მაგ. ხიზნების ბედის გადაწყვეტის შესახებ ანუ გურიაში გაგზავნილ რაზმის დაბრუნებისა, უცხოეთიდან მოსულ ქართველთა მოყვარე სტუმრის დახვედრისა თუ ქართულ ენის დასაცველად საპედაგოგო წერილის დაწერისა... ყველგან და ყოველთვის უილიაოდ არა კეთდებოდა-რა...

ილია იყო თავისბუნება, თვითარს, შეურყეველ, მედგარ ხასიათის კაცი. ერთს რასმე საქმეს რომ დაადგებოდა შემდეგ ყოველ მხრივ მის განსჯისა და გამოწვლილვისა, მას ბოლომდის „ჩააკვდებოდა“. ის იყო ერის ბრძნულ თქმულების განმხორციელებელი: „შვიდჯერ გაზომე და ერთხელ გამოსქერ“. ყოველი მისი თხზულება, თვით სიქაბუჯის დროინდელიც, სწორეთ შეიდგერ გაზომილია და ისე გამოქრილი. ილიაზედ ამბობდენ ზოგიერთები—შრომის მოყვარე არ არისო. ეს შეცდომაა. მისი თხზულებების შინაარსი და ენა ცხადად გვამცნევს, თუ მათს ავტორს რაოდენი ძალღონე შეუღვევია თავისის თავის გასანათლებლად, მრავალგვარ მეცნიერების შესასწავლად, განთქმულ ფილოსოფოსთა და მკვებმეტყველთა ნასიბრძნის ასაწონ-დასაწონად, ძველ მემატიანეთა ნაწერების გასაცნობად... იგი, რომ იტყვიან—ყოველმხრივ განათლებული კაციაო, სწორეთ ის იყო. ჩვენში მხოლოდ მასზე შეგვი-

ძლია ვთქვათ: იგი ქაბუკობითვე ენამზე ფილოსოფოსი და დიდი მგოსანი იყო.

ვაჰ ჩვენ! საეროვნო თვისებად გაგვიხდა სამშობლოს მადიდებელთა და წინწამწვეთა მოკლეა, შემუსერა, დათრგუნვა, განდევნა. ოთხ გონებით მნათობთაგან ვერც ერთი ვერ შევიგუეთ. **შოთა რუსთაველი** იძულებულ იყო შორეულ პალესტინის უდაბნოებში დაეღია თვისი უკვდავი სული. მისი თხზულება საქართველოში სამღვდლოებამ დასწვა, ხოლო აქაურმა ბერობამ გაჰკიცხა მისი დამწერი ამ სიტყვებით: შოთა „ამოდ დაშურა, საწუხ არს ესე““. მეორე იყო **დავით გურამიშვილი**, რომლის დიდებულ ნიქს ზრდიდა არაგვის იგივე არემარე, რომლის სიშვენიერემ და დიადობამ ილიას გამოათქმევინა ბევრი „წყობილი მარგალიტი“. ეს დავითი ყველაზე წინდაუხედავ მეფის ვახტანგ სჯულ-მდებელის მეოხებით ლეკებმა დაიჭირეს არაგვისპირასვე, ლამისყანას, წაიყვანეს დაღისტანს, სტანჯეს, და ბოლოს სული დაღია რუსეთის ტრიალ ველებზე, სამშობლოს ნახვის დანატრებულმა. ვის არ ახსოვს მესამე—**ნიკოლოზ ბარათაშვილი**—, რომელიც თვის გვარ-ტომ-ნათესავთაგან შეუწყნარებელი დაიღუპა განჯაში! მეოთხეს—**ილიასაც** იგივე დაემართა: მასაც გავეუმიერთ გული... ოთხნივე დიდებულნი მგოსანნი გადაშენდნენ უშვილოდ, უმემკვიდრეოდ. განა მარტო ესენი ვერ სცნა თანამედროვე ქართველობამ? ჩვენის სამარცხვინო უზრუნველობით სხვა უნიჭიერესი მოღვაწეებიც ვერ შევიგუეთ, ზოგი დღისით-მზისით კვალ-წმინდათ დავკარგეთ (ი. მაჩაბელი); ზოგი დავაგიეთ, ზოგი დავაქლექიანეთ (ე. ნინოშვილი)...

ჩვენ ჩვენს „ავტორიტეტებს“ წიხლს ვკრავთ, სხვებისას კი „მაგრა“ ვეჭიდებით! ტყუილად კი არ თქვა ქრისტემ: არა არს წინასწარმეტყველი შეწყნარებულ თვისსა მამულსაო.

მ. ჯანაშვილი.

თ-დ ი. გ. ჭავჭავაძის უკანასკნელი ღვაწი.

(წერილი არტურ ლეისტის).

21 აგვისტოს მე რომ წაველ საგურამოს, არ ვფიქრობდი, რომ ეს იქნებოდა უკანასკნელი ნახვა ძველის და ძვირფას მეგობრისა, რომ ამ დარბაზობით სამუდამოდ გათავდება ჟამიერი, ბრწყინვალე, ჩრდილმიუყენებელი მეგობრობა. მზე მხიარულად ანათებდა საგურამოს მთებს, ტყეებს და ბალ-ვენახებს და მყუდრო სახლი ალერსიანად გამოიყურებოდა მწვანე ცაუბებისა და ალვისხეებიდამ.

მეგობრულის ალერსით მომეგება ილია გრიგოლისძე და ჩვეულებისამებრ მკითხა, რამდენის დღით მოხველიო. ხანმოკლე სტუმრობა მას არ უყვარდა და ხშირად განზრახულზე მეტ ხანს მიხდებოდა ხოლმე იმასთან დარჩობა.

ცოტა უგემურ გუნებაზე იყო უჩიოდა ჯანმრთელობას და დანადღელიანებული იყო საქართველოს სხვადასხვა მხარეებიდამ მოდენილ ამბებით. მაგრამ მას არ ესიამოვნებოდა ამეების შესახებ ლაპარაკი და ამჯობინებდა კითხვას ანუ საუბარს იმისთანა საგანზე, რასაც შეეძლო მისი ფიქრები ხალხის სამწუხარო სურათისთვის მოეცილებინა.

საზოგადოდ, მე ვამჩნევდი მას მხნეობის მოკლებას და სიბერის ანჩხლიანობას, განქარდა აგრეთვე, როგორც მე მეჩვენებოდა, მისი წინანდელი თანაზიარობაც. ზოგჯერ საღამოობით დიდხანს ხმა ამოუღებლივ იჯდა ხოლმე იგი დერეფანში. წინათ ერთ ჩემ მხიარულ სიტყვას შეეძლო მისი გამხიარულება, მაგრამ ამ ხელად კი ჩემი ცდა ამოა შეიქმნა. ექვსი დღე

დავრჩი საგურამოში და ამდროს განმავლობაში მის სახეზე ღიმილი არ დამინახავს.

— გავიაროთ ცოტა! ვუთხარ მე ერთ საღამოს. გავლა ფრიად სასარგებლოა.

— რაღა იქნება ჩემთვის სასარგებლო, როდესაც დამრჩენია, იქნებ, არა უმეტეს ორის წლის სიცოცხლისა, მიპასუხა დაღონებულმა.

ღიაღ, იღია გრიგოლისძეს ველარ ვცნობდი. ბუნება აღარ აღფრთოვანებდა მას, საუბარი ველარ იყოლიებდა და თითქმის ერთხელაც არ ჩამოუგდია ლაპარაკი მწერლობაზე.

მის გუნების ზეგავლენით მე თვითონაც ვკარგავდი სიმხიარულეს და ვიგონებდი წარსულ დროს და მასთან ერთად ძველ მეგობრის ცხოველმყოფელ სიმხიარულეს.

ჰოი, ეს ბრწყინვალე დრონი! ეს ხანგრძლივი ჩვენი საუბარი შესახებ პოეზიისა და შვენიერებისა, საქართველოსა და მის წარსულისა! ამ საუბარს, რომელშიაც სჩქედდა მისი მდიდარი სული, — როგორ ავწერ მე? რამდენჯერ ჩვენ მსხდარვართ ამ დერეფანში გაზაფხულისა თუ შემოდგომის საკვირველ საღამოებს, როდესაც მთვარის შუქით განათებული ყოფილა ბალი, ტყეები და მთები, როდესაც ამწვანებულს ბაღში უგალობნიათ ურიცხვ ბუღბუღებს, სახლს უკან ბებერ კაკლების ქვეშ უჩუხჩუხნია შადრევანს და შორს უღრიალნია მგოსნის საყვარელ არაგვს! დაწყნარებულის, თითქმის ძლიევამოსილობით უსაუბრნია მაშინ მას შესახებ ქართველ მგოსნებისა, სახალხო პოეზიისა, გიოტესი, შილლერისა, კაცობრიობის განვითარებისა და ყოვლისა, რაიც ღირსია ადამიანის აზრისა და გრძნობისა. მისი ჭკუა იყო თვითთარსებითი, სხვათა აზრების ამწონ-დამწონი, და ესრეთი დამოუკიდებლობა მის სიტყვას ჩიკებდა დიდს ძალასა და სიცხადეს.

ჩემს გულში ყოველთვის დღესასწაული იყო ხოლმე, როდესაც მასთან დავიწყებდი საუბარსა და აზრთა გაზიარებას. მაგრამ არა მარტო მისი მდიდარი პოეტური სული მიმიზიდავდა მე მისდამი. მიზიდავდა აგრეთვე მისი ჰუმანიური მოპყრო-

ბა ყოველ კაცობრიულისადმი. განა ილია ქავქავაძის დაწერილი არ არის „კაცია ადამიანი“ და „გლახის ნამბობი“?

აზრნი და გრძნობანი, რომელთაც უკარნახეს მას ეს ორი მოთხრობა, იყვნენ საფუძვლად მთელის მისის ორმოცდაათის წლის საზოგადო მოღვაწეობისა საქართველოში და უკანასკნელ დღეებამდე შეადგენდენ მის ნიშნს. მათთვის არ უმტყუნია მას, მაგრამ ბოლო ხანს კი არაერთხელ წარმოუთქვამს სიტყვა „უმადურობა“.

მეტად გულსატკენია ყველა ამის შესახებ ლაპარაკი.

27-ს აგვისტოს ილია გრიგოლისძე, თავადის შუუღლე ოფიცა და მე მის ეტლით წამოვედით ტფილისს. დილა იყო ცისანგიანი და მალე ჩვენი გამომგზავრების შემდეგ დიდი წვიმა მოვიდა და რადგან ეტლი დაუხურავი იყო, ჩვენ ყველანი დავსველდით და შევწუხდით სიცივის გამო.

იმ ადგილას, საცა სამის დღის შემდეგ მოხდა ეს შესაზარი მკვლელობა, გზის ორივე მხარეს მიჰყვება წვრილიანი.

ტყის ამ სივრცეზე გავლისას უკანასკნელ ხანს ყოველთვის მიგრძნვია რაღაც შიში. მაგრამ ამ ხელად კი მე არავითარ საშიშროებაზე არ ვფიქრობდი, რადგან ილია გრიგოლისძის თანხლები მაშორებდა ფიქრს მის შესახებ. ჩემი ზნეობრივი აზრები განათლებულ ადამიანისა შეუძლებელ ჰყოფდენ ვისმეს სასიკვდილო ხელი აღემართა წინააღმდეგ მსკოვან-მგონისა, ქართველ ერის სიამაყისა...

საქართველოს მწერლობის და ი. ჭავჭავაძის მოღვაწეობის მოკლე განხილვა.

(წერილი ოქსფორდის უნივერსიტეტის ჰრაუეს. ვ. მორფილისა *).

ქართველების შესახებ უწერია რამდენსამე მოგზაურს, მაგალითებრ, ბ-ნს ჟან ბრისს, მაგრამ მათი შვენიერი ქვეყანა მეტად ნაკლებად მოვლილია ინგლისელთა მიერ.

და ეს ქვეყანა კი უტურფესი კუთხეა დედამიწაზედ. იგი სწორედ ღირსია იმ შესხმა-ხოტბისა, რომლითაც შეაქო ბ-ნმა არტურ ლეისტმა ზემოხსენებულს თხზულებაში. მცხოვრებნი ახოვანნი არიან, ერი ღირსია თვისის ქვეყნისა.

ინგლისში თითქმის არა იციან რა ამ ერის ენისა და ლიტერატურის შესახებ. მაგრამ უკვე ვხედავთ წინასწარ ნიშნებს იმისას, რომ მალე უკეთ გავეცნობით ამ ქვეყანას. ბ-ნ ოლივერ ვარდროპმა, ჩვენმა კერჩელმა ელჩმა მოგვცა თარგმანი ქართველთა შორის გავრცელებულის წიგნისა— „სიბრძნე სიცრუე“ სულხან ორბელიანისა; მისმა დამ კიდევ, ქ-ნმა მარჯორი ვარდროპმა, არა თუ გადმოგვითარგმნა რამდენიმე ქართული ზღაპარი, არამედ აღგვითქვა, რომ თავისის სიტყვით გადმოგვცემს შინაარსს „ვეფხისტყაოსნისას“, ქართველების საერო ეპოსისას.

ბ-ნ არტურ ლეისტს მეტის-მეტეი აღარ უნდა მოვთხოვოთ; მან დიდი სამსახური გაუწია საზოგადოებას თავისის თხზულებებით. მან გამოსცა აგრეთვე „Armenische Dichter“

*) Journ. royale asiatic society, გვ. 562—566 (გამოც. 1906 წ.).
მორფილის წერილის სათაურია: „Georgische Dichter“ არტურ ლეისტისა და „Царина Тамара“ მ. ჯანაშვილისა.

1898 წ. პირველი გამოცემა დღევანდელ თხზულებისა გამოვიდა 1887 წ. 1889 წ. ავტორმა გადმოიღო თხზულება შოთა რუსთაველისა—„ვეფხისტყაოსანი“.

ენლა-კი მან გამოაქვეყნა თვისი ანტოლოგიის მეორე გამოცემა, რომელშიაც მოუქცევია ფრიად სასარგებლო განხილვა ქართულის ლიტერატურისა წიგნის წინასიტყვაობაში.

ქართული ენა-კი ჯერ აქამომდის ამიცანად შთება ფილოლოგებისათვის, მხოლოდ გრაცის პროფესორმა შუხარდმა ეს არის შეივნო იგი და ეცადა გამოერკვია მისი ზმნათა სისტემა, რომელიც ძლიერა ჰგავს ბასკთა ენისას, თუმცადა ამ ენებს საერთო სიტყვები კი სრულიად არა აქვთ.

ქართულ მწერლობას აქვს ორი ანბანი, რომელთაგან ერთს ჰქვიან ხუცური და მეორეს მხედრული.

ბროსეს, ცაგარლისა, ერკერტისა და სხ. შრომათაგან აწუკვე ვიცით, რომ ქართული, ლაზური, მეგრული და სვანური ფრიად უახლოესი ენებია. არც ერთს ამათგანს, როგორც ლინგვისტიურ გამოკვლევათაგან სჩანს, არავითარი მსგავსება არა აქვს სხვა ენებთან. ამათში სამწერლო ენა არის საკუთრად ქართული, დანაშთენებს დაუცავთ საერო სიმრერები, გადმოცემანი და სხ.

დიდის ხნის ბრძოლის შემდეგ თვისს მახმედთან მეზობლებთან, ქართველები ამ საუკუნის დასაწყისს შეუერთდნენ რუსეთს.

ქართულის ლიტერატურის დასაბამი დაიღო მერვე საუკუნეში, ხოლო მის სიბრწყინვალეს ხანად ითვლება მე-XII საუკუნე—მეფობა თამარისა, დიდის ხელმწიფისა, რომელსაც მიეწერება ყოველი აღმატებულება საეროვნო. ბატონ ჯანაშვილმა დასწერა მისი ისტორია რუსულს ენაზედ.

ქართულ უძველესს ნაწარმოებთა უმეტეს ნაწილს ემჩნევს სპარსული გავლენა და ვისაც ჰსურს გაიცნოს ქართველთ ავტორები, ჩვენ ვურჩევთ წაიკითხოს შევნიერი წინასიტყვაობი ლეისტისა, სადაც დიდის შორჭმით აღნუსხულია მრავალი ცნობა.

აწინდელს გამოცემაში კი ბ-ნი ლეისტრი საუბრობს მიმავალ მე-XIX საუკუნის პოეტების შესახებ, იმ მგოსნებისა, რომელნიც აღყვავდნენ ახალს ხანაში, რუსეთისა და საზოგადოდ დასავლეთის გავლენის ქვეშე. იგი იწყებს გრიგოლ ორბელიანიდგან, რომელიც გარდაიცვალა 1883 წელს ღრმად მოხუცებული.

ლექსები და პოემები გვანცვიფრებენ თავისი სწინით. ამ ტომში ყველა ლექსები ლირიკულია. სიყვარული და ღვინო მათს შინაარსს შეადგენს. სიყვარულსა და ღვინოს ემატება აგრეთვე სამშობლოს სიყვარული, მაგალითებრ, როდესაც ლაპარაკია ერეკლე მეორის შესახებ. დაუმატებთ აგრეთვე, რომ ყველა პოეტის ნაწარმოების წინ ჩამატებულია მოკლე-მოკლე ბიოგრაფიული ცნობები მგოსნების შესახებ.

ყველაზე უშესანიშნავესი, მგონია, აწინდელი დროის პოეტთაგანი თავადი ილია ჭავჭავაძეა, რომელმაც განათლება მიიღო პეტერბურგში. იგი—ერთი სახელგანთქმულთაგანი მოქალაქეა ტფილისისა, ფრიად სტუმრის მოყვარე კაცი. იგი ჰბეჭდავს ჟურნალ „ივერიას“, რომლის ფურცლებზედ ხშირად წაიკითხავთ ვრცელს ცნობებს ქართველთა ტომის ზნე-ჩვეულების შესახებ.

„განდგეილი“ თავ. ჰავჭავაძისა თარგმნილია რუსულადაც და აგრეთვე ინგლისურადაც, იგი გადმოიღო ქ-ნმა მ. ვარდროპმა. ეს, მგონი, პირველი თარგმანია ინგლისურს ენაზედ ქართულის პოემისა.

ქეშმარიტის სამშობლოს მოყვარეობით გამსჭვალულია სტრიქონები მისის ლექსისა „მტკვრის პირას“:

„კვლავ ჩემწინ მტკვარი მორბის ქუხილით,
ამ ქუხილში ვგრძნობ მშობლიურს გრგვინვას,
კვლავ ჩემი გული იმავ წუაილით
შეჰკენეს მღვრიე ზვირთთ მღვრათა დენას“.

ლექსი აქ დიდად შეწყობილად გამოყვანილია მუსიკალურის მხრით.

აწინდელ მგოსანთა ნაწარმოების შემდეგ ბ-ნ ლეისტს ჩაურთავს რამდენიმე სახალხო სიმღერა, რომელთა შორის შესანიშნავია „თამარ მეფის ეპიტაფია“.

შოთა რუსთაველის ნაკვესებს დიდის ხალხით წაიკითხავენ და ამის გამო უფრო ღრმად ჩაუყვირდებიან თვით მისს პოემას, საიდგანაც ივინი ამოუღია ლეისტს. ჰხამს მკითხველი ლეისტის თარგმანით გაეცნოს „ვეფხისტყაოსანს“, რომელიც მას გადმოუღია შეგნებულად და მორჩმით.

ყოველ შემთხვევაში ჩვენ დარწმუნებულნი ვართ, რომ დასავლეთელი მკითხველი დიდად ისიამოვნებს ლეისტის გამოცემის კითხვით. Terra incognita-ს კარები გაედება. ცოცხალი სურათები ქვეყნისა და ასეთისავე შევნიერის საქართველოსი ცოცხალის ერისა თვალწინ წარმოგვიდგება, რაწამს გადავშლით ლეისტის წიგნს, მანგრამ ოდესაც განვიხილავთ თვით საამო ნახატებს, ჩართულს თვით ტექსტში, მაშინ ჩვენს აღტაცებას ამ წიგნისაგან საზღვარი აღარ ეძლევა.

გარნა აწინდელნი ქართველნი არა ჰკმარობენ მხოლოდ სამგოსნო განვითარებით.

მათ აქვთ ბევრი შევნიერი ისტორიული და ეტნოლოგიური ნამუშევარიც. სამწუხაროა-კი, რომ ყოველივე ეს დაწერილია ქართულადა ანუ რუსულად, და ამიტომ მათ გაცნობას მოკლებულია ინგლისელი ფილოლოგი. ამათ შორის შეგვიძლიან ვუჩვენოთ შემუშავებული ისტორია საქართველოს ლიტერატურისა, შედგენილი პროფ. ხახანაშვილის მიერ რუსულს ენაზედ და აგრეთვე ძვირფასი წერილები იმავე საგნის შესახებ პროფ. მარრისა საერო განათლების სამინისტროს ეურნალში.

1873 წელს დიმიტრი ბაქრაძემ, ქართველთ არქეოლოგმა, თავის მემამულეთა ყურადღება მიაქცია იმაზედ, რომ ამ ძველის-ძველ და შევნიერ ქვეყნის ნაშთნი იმუსრებიან და საოცრად იკარგებიან. ბაქრაძეს მეცადინეობამ იმოქმედა მისს თანამოქალაქეებზედ და ბოლოს გაიხსნა საეკლესიო მუზეუმი სიძველეთა დასაცველად.

იგი დაარსდა 27 ივლისს 1888 წელს. მას აქეთ ორ გზის მოპხდა არქეოლოგიური მიმოსვლა და ბოლოს შეიკრიბა დიდძალი რიცხვი ხელნაწერებისა და სხ. სიძველეთა, რომელნიც მანამდე დაეცვათ მონასტრებში ანუ ინახებოდნენ კერძო კაცთა სახლებში.

მაშინ ეს ნაშთი შიაბარეს დასაცავათ ბ-ნ მ. ჯანაშვილს *), დაუღალავს არქეოლოგს, რომელმაც თავის კალმით დიდი სამსახური გაუწია საქართველოს. მის მიერ შედგენილი მოკლე ისტორია საქართველოსი — ერთადერთია, რომელიც მთავრობის მიერ ნება-დართულია სახელმძღვანელოდ იმ სასწავლებლებში, სადაც ქართულ ენას ასწავლიან. მასვე უწერია შესახებ ქართველთ ზნე-ჩვეულებისა, რომელიც სულ მცირედ იყო ცნობილი. აღნიშნავთ მისსავე წიგნს ქართულ რომანტიულ მოთხრობის „ამირან-დარეჯანიანის“ წყაროების შესახებ. აქაც თავ-გარდასავალი გმიროსანთა იგეთივე ზათქიანია, ვითარცა საშუალო საუკუნოების რაინდებისა. ამ შრომის შესახებ საერო განათლების სამინისტროს ჟურნალში გამოვიდა მეცნიერული წერილი პროფეს. მარჩისა. საკვირველ არს ვეძიოთ გამოძახილი დასავლეთისა ქართულს პოეზიაში!

შოთა რუსთაველი, მსგავსად არიოსტოსი, იყო ქეშმარიტი „ტრუბადური“. მსგავსებას აქ ის ემატება, რომ შოთა იყო, როგორც ამბობენ, უიმედო მოტრფიალე თამარ მეფისა. და ყველა ეს სწარმოებდა აზიაში და ისიც მე-XII საუკუნეს!

ამ პოეტის შესახებ ბ-ნ ჯანაშვილმა დასწერა ქართულად მოკლე ამბავი.

ამ გვარად ღირსეული გამგე მუზეუმისა, დასავლეთის მეცნიერების დიდად საბედნიეროდ იკვლევდა თავისის ქვეყნის

*) აქ ავტორი სცდება: მუზეუმის გამგედ მ. ჯანაშვილი დაინიშნა 10 აპრ. 1898 წელს, მანამდე-ვი მას განაგებდნენ ეპისკოპოსი ლეონიდი (4 მაისს 1897 წ.) და თ. ჯორდანია (1888—1897 წწ.).

ისტორიასა, ეტნოლოგიასა და ლიტერატურას. იგი გვესაუბრებოდა ჩვენ საქართველოს ეკლესიისა და თვისთა გვარტომთ ჩვეულებაზე. მისს უკანასკნელ შრომათა შორის არის მოკლე მოთხრობა საქართველოს ლიტერატურის შესახებ, რომლის ერთი ნაწილი უკვე გამოიცა. ვუსურვებთ ბ-ნს ჯანაშვილს ყოველს წარმატებას მისს სასარგებლო და სამეცნიერო შრომაში*).

შეიძლება დადგეს დრო, როდესაც ინგლისში უფრო მეტს უზრადლებას მიაპყრობენ ამ შესანიშნავს ერს, ბედნიერს, თავისუფლების მოყვარეს, ერს, რომელმაც მრავალ საუკუნეს იბრძოლა თვისთა მთა-გორათა შორის, და ამაუბს თავისის ნადრევე ქრისტიანობით, რომელიც მიიღო მე-IV საუკუნეში ქრ. შემდეგ.

ბოლდანი ან. ციონგლინსკი.

*) ამ ქებისებრ ნაწყვეტს ჩვენ შესახებ ებეჭდავთ მხოლოდ მისთვის, რომ არ დაირღვეს მთლიანობა პატივცემულ ინგლისელ ავტორის წერილისა.

მ. ჯ.

ურბნისის სახარება

ტიშენდორფისეუჯ მუჟთხე საუკ. სახარებასთან შედარებით.

მართლდება ჩვენი წინასწარგრძობა... შესახებ ქართ. წიგნების თარგმნის პირვანდელ გზა-კვალისა, შესახებ ქართ. ანბანის შემოღებისა წარმართობის დროსვე.

ამის უტყუარ საბუთს გვაძლევს ტყავზედ დაწერილი ურბნისის სახარება და აგრეთვე რამდენიმე სხვა სახარება, ჩვენ მიერ განხილული, შედარებული, შესწავლილი.

ურბნისის სახარების გადმოწერას მოუწდა სამი თვე— ივნისი-ივლისი-აგვისტო, 400-მდე საათი. სულ გამოვიდა 444 კაბადონი, ე. ი. იმდენი, რამდენიც არის თვით დედანში, რომლიდამ 2 ფურცელი დაკარგულა.

დედანი გადაწერილია იოვანე ტატანელის მიერ ასომთავრულით და დაფერადებულია შვენიერ ასომთავრულებითვე, რომელთა გამოხატულებას აქვს იდეოგრაფიული, ფიგურალური მნიშვნელობა. მაგალ., ასოებს ფარ, ქან, დონ, თან, ტარ, კარ, და სხ. აქვთ შესაფერი სახე ფარისა, ქანქაშისა, თავისა (მეგრ. დუდი), თვალისა, ფარისა, კარისა. ამისთანა მხატვრული წერა ადრევე იცოდა ხალხოსნობამ და მისგან განვითარდა თვით ანბანიც.

დედნის თავში ჩინებულად მოხატული კამარებია და მათში ნაჩვენებია სახარების ადგილები, „რომელსაც იტყვის“:

- ა) 4 მახარებელი, ბ) 3 მახარებელი, გ) 2 მახარებელი და დ) 1 მახარებელი.

სახარება წარმოადგენს მხოლოდ ოთხთავს. (მათე, მარ-

კოზ, ლუკა, იოვანე) და ყოველის თავის წინ ნუსხა-ხუცურით ჩამოთვლილია, თუ რასა და რაზედ მოგვითხრობს მახარებელი.

სახარების აშიებზე სხვა და სხვა პირთა მინაწერებია, რიცხვით სულ 110, რომელიც აგრეთვე უკლებლივ გადმოიწერა. მათში მოხსენებულია მრავალი ცნობილი გვარები, მეტადრე ისინი, რომელნიც მკვიდრობდნენ მესხეთში, მაგალ., ბევრჯელ მოხსენებულია კაცკასიძე, თაქთაქისძე, ამატაკისძე, ხურციძე, შალიკაშვილი, ლასურიძე და სხ. მოხსენებულნია აგრეთვე „კელმწიფის შვილი იოსაფატ და მისი მეუღლე თამარ“, ბატონი ხუარამზე, ქუთათელ მთავარეპისკოპოსი ჩხეტიძე, ბატონი ლოვარსაფ და ძმა მისი რამაზ, პატრონი დავით(!) და მეუღლე მისი დედოფალი ქეთაონ და ძენი მათნი, ვილაც, ანკდრონიკე, მეფის ასული ელენე ყოფილი ეკატერინე, ბედიელ მთავარეპისკ. ანტონი ჟვანიძე და სხ. მეტად საყურადღებოა შემდეგი მინაწერი: „წელსა ჩლეც (=1798), რომელსა (!) ვცხოვრებდი მე მდბალი ეპისკოპოსი გრიგოლ ხარქაშნელი ქალაქსა შინა ასტრახანს და მას ჟამსა შინა. ეს წმინდა სახარება დავსდევ ასტრახანის წიგნის საცავში და ვინცა იხილოთ მოხსენებასა ჰყოფდეთ ჩემთვის“.

ვინ მოიტანა ეს საუნჯე ასტრახანიდამ საქართველოში, არა სჩანს, ხოლო მინაწერი მისს მეხუთე გვერდზე გვაუწყებს ამ მოკლე ცნობას: „ეს სახარება შევსწირე გორის უეზდის სოფლის ურბნისის სობოროსა წმინდა სტეფანესა მღუდელმა რაჟდენ მცხვედაძემ“.

რალა თქმა უნდა, ეს „მღუდელი“ ეპ. ხარქაშნელის მომდევნო დროის მცხოვრები იქნებოდა, სახელდობრ იმ დროისა, როდესაც ხმარებაში შემოვიდა იმ გვარი სიტყვები, ვით „უეზდი“, „სობორო“.

ურბნისილამ 1889 წ. იგი დ. ბაქრაძემ მოიტანა ტფილისის და გადასცა საეკლესიო მუზეუმს, რომელიც დაარსდა 1888 წ. 15 ივლისს. იმავე დროს ბაქრაძემ ტფილისს მოიტანა ურბნისის სახარებაზე უფრო ძველი ხელნაწერი — ქსნის სახარება; ორთავე ამ წიგნების შესახებ მანვე დასწერა (ქართუ-

ლად და რუსულად) ვრცელი გამოკვლევა, მაგრამ ამის შემდეგ მალე გარდაიცვალა და ეხლა არა სჩანს, თუ სად არის და ვის აქვს ქსნის სახარება. თავის „საქართ. ისტორიაში“ (გვ. 174) ბაქრაძე სწერს: „აქ დავძენთ, რომ ახლა ორივე ოთხთავი „ქსნისაჲ“ და „ურბნისისაჲ“ მსურველს შეუძლიან განიხილოს ახლად ტფილისის სიონის ეზოში დაარსებულს საეკლესიო არქეოლოგიურს მუზეუმში“. თუმცა ასრქ სწერს განსვენებული, მაგრამ ჩვენ ვფიქრობთ, რომ ქსნის სახარებას არასდროს არ უხილავს საეკლესიო მუზეუმის მიდამო, რადგან მის დაფთვებაში ის არსად არ არის მოხსენებული. პირიქით, თავის გარდაცვალების წინააზნს ბაქრაძეს ჩვენთვის არაერთხელ უთქვამს შემდეგი: „ორი ძვირფასი საუნჯე გვაქვს — ქსნისა და ურბნისის სახარებები და ორიც დაწესებულება — წერაკითხვისა და საეკლესიო წიგნთსაცავები. ამიტომაც ერთი საუნჯეთაგანი — ქსნის სახარება — გადავეცი წერაკითხვის საზოგადოებას, ხოლო მეორე — ურბნისისა — საეკლესიო მუზეუმს“. ეს სიტყვები მე ნათლად მახსოვს და დღემდის დარწმუნებული ვიყავი, რომ ქსნის სახარება „წ. კ. წიგნთსაცავში იყო. მაგრამ იქაც არ აღმოჩნდა. ამიტომაც ვფიქრობთ ქსნის სახარება ჯერ ისევ მის გადაცემამდე ამა თუ იმ წ.-საცავისთვის უნდა წაღებულიყოს ან მუზეუმის კომიტეტის წევრისაგან, ან ვინმე კერძო პირისაგან, რომელთანაც დღემდე რჩება, რაღა თქმა უნდა, არა ანგარებისა და მითვისების მიზეზით, არამედ მხოლოდ სამეცნიერო კვლევა-ძიების დაუსრულებლობისა თუ ქართველურ დაუდევრობის გამო. ვერ წარმოგვიდგენია, შესაძლებელი იყოს ამ ძვირფას და საეროვნო ძეგლის დაკარგვა. ვისაც აქვს, აღარ დააყოვნებს და გადასცემს კუთვნილებისამებრ.

ვიდრე გავიცნობდეთ ურბნისის სახარების შინაგან ღირებებს, საჭიროა ვთქვათ რაიმოდე სიტყვა შესახებ ამ სახარების თარიღისა.

უკანასკნელი გვერდი (444) თავდება ამ სიტყვებით:

„დიდებაჲ შენდა სამებაო წმიდაო, რომელმან მომპაღლე მე იოვანე ტატანელსა და დავწერე წმიდაჲ ესე ოთხთავი

სალოცველად საწყალობელოსა სულისა ჩემისა და სულთათვის მშობელთა და ძმათა და დათა და ყოველთა გარდაცვალებულთა ჩემთასა. აწ ვინცა იმსახურებდეთ, ლოცვა ყავთ ჩუენთვის. ამინ. დასაბამითგან ხრი“.

წიგნის თავს (გვ. 5) კიდევ სწერია: „იესუ ქრისტე, შეიწყალე იოვანე ტატანელი და მოიკსენე სული მისი. ამინ. დასაბამითგან ხრი“.

ორთავე ადგილას წარწერილი ქორონიკონი ხრი უდრის 602 წელს ბერძნულ ანგარიშით და 506 წელს ქართულ ანგარიშით. ბაქრაძემ ეს წლები მიიღო ურბნ. სახარების დაწერის წლად. მას უკიჟინეს, მაგ დროის ვერ იქნება ეგ სახარებაო, სხვა რომ არა იყოს-რა, თვით თარიღებიც ხრი ორთავე ადგილას მერმენდელის ხელით წარწერილია და არა დედნის ხელითაო და, ამას გარდა, ქართულ ხელნაწერებზე თარიღი მუდამ ერთს ადგილას აღინიშნება ხოლმეო: ბოლოში და არა თავსა და ბოლოშიო.

ესრეთი კიჟინი უსაფუძვლოა. ტატანელის ნაშრომსაც თარიღი ერთგან ჰქონია—ბოლოში. წიგნი მეშვიდე გვერდილამ ბოლომდე დაწერილია ერთის ხელით, ხოლო პირველილამ მეექვსემდე—მეორით. ამ უკანასკნელ ექვსის გვერდის ეტრაციც გამოქნილობითა და სიკეთით უფრო მდარეა სახარების დანარჩენ კაბადონების ეტრატზე. გამოუცდელი თვალიც კი შენიშნავს, რომ ხსენებული სამი ფურცელი სახარების თავს ჩაუკერებიან მერმენდელ დროს და ამავე დროს იმ ჩაკერებულის მეხუთე კაბადონის კამარაში ჩაუწერიათ ზემოაღნიშნული თარიღი ხრი, მიხედვისამებრ წიგნის ბოლო გვერდის თარიღისა, რომელიც მაშინაც საკმაოდ გადაღეული ყოფილა და რომელიც აგრეთვე განუახლებია. (მისქვეშ მიუწერია: „დასაბამითგან ხრი“). ჩვენს ამ განმარტებას ამტკიცებს ისიც, რომ ბოლოს გაახლებული და მეხუთე კამარაში ჩაწერილი თარიღები და აგრეთვე ყველა კამარების ნაწერი შესრულებულია ერთის ხელით და ერთის მელნით, დედნის ხელისა და მელნისაგან განსხვავებულოთ. აქ თუ ეკიჟინება ბაქრაძეს რამ,

ეკიჟინება ის, რომ იგი, სხვათა შორის, სწერს ქართ. ხუცური ნუსხური წარმოსდგაო ასო-მთავრულ ანბანით მე-X—XI საუკუნეში, და ამ მის მიერ შექქესე საუკ. წიგნად გამოცხადებულს ურბნისის სახარებაში კი ორთავე ანბანი—ასომთავრული და ნუსხურხუცური გვესახება ფრიად განვითარებულ ხელად!

ჩვენ ვერ დავიჟინებთ, რომ ურბნ. სახარება იყოს გადაწერილი სწორედ 602 წელს ან და 506 წელს, როგორც გადაქრით ამბობს თ. ჟორდანი (Опис., გვ. 21) და ტატანელისაც სწორედ ამ დროს ეცხოვროს. წიგნი რომ უუძველეს დროის ნამუშევარია და ნათარგმნი, ამას ამტკიცებს მისი შინაარსი, ხოლო დაუჯერებელი არც ისაა, რომ ტატანელის IX—X საუკ. სახარება იყოს პირი 602 წელს ძველის დედნიდამ სიტყვა-სიტყვით გადაწერილის სახარებისა.

გადავდივარ ტექსტზე.

მაგრამ ვიდრე გავიცნობდეთ ამ ტექსტს, საჭიროა გავითვალისწინოთ დრო და მიზეზი, როდისაც და რისთვისაც დაიწერა ესა თუ ის ოთხთავთაგანი.

სახარება (სა-ხარება) არის სწორი თარგმანი ბერძნულ ეგნგელიისა. პირველი მისი „თავი“ დაწერა მათემ პალესტინას ებრაულ ენაზე მერვე წელს ქრისტეს ამაღლების შემდეგ ებრაელ ქრისტიანთათვის საუწყებლად, რომ ქრისტე არის აღთქმული მესია. მისი ნაწერი ბერძნულად თარგმნაო მოციქულმა იაკობ აღფესმჷ. მარკოზის სახარება დაწერილია რომში 60 წ. ქრ. აქეთ დასამტკიცებლად იმისა, რომ ქრისტე მფლობელია ბუნებისა და ზენაარი მეუფე მსოფლიოსი. ლუკას „თავი“ დაწერილია მაკედონიაში ურწმუნოთა გამრავლების გამო რომაელთა მოხელის თეოფილესადმი. ეს ის პირია, რომელსაც მიჰმართავს მახარებელი (ლუკა 1, 3) სიტყვებით: „მხნეო ღეთის მოყვარეო თეოფილე“ (ურბნ. სახარებასა და № 405-ში გამოტოვებულია თეოფილე). და ბოლოს მახარებლის იოანეს სახარება დაიწერა მის სიკვდილის ორის წლის წინად ეფესოს განსაქიქებლად კერინთის, ბალენტინის და ევიანიტების ცრუ სწავლისა. ამას დაემატა „საქმე მოციქულ-

თა“ ეპისტოლენი და გამოცხადება იოანესი და ყველა ამით შეადგინეს ერთი წიგნი — სახარება ანუ ახალი აღთქმა, რომელიც მიღებულ იქმნა პირველად 393 წელს ჰიპორეგიას კრებაზე, ხოლო შემდეგ კართაგენს 397 წელს და რომში 494 წელს. უუძველესი და უშესანიშნავესი ხელნაწერები ეკუთნიან IV საუკ. და იგინი არიან ალექსანდრიის კოდექსი (codex alexandrinus), ვატიკანის კოდექსი (codex vaticanus), კოდეფრაემი, (კ. Augusteus-ი), კანტაბრიგენისა — ბედასი (c. Cantabrigensis) და სხ. შესანიშნავია აგრეთვე ლათინური ჩვეულებრივი ბიბლია — ვულგატა, ძველ ასურული ჰეშიტა, დამყარებული ძველ ებრაულ ტე-სტზე. 1859 წ. ტიშენდორფმა მოიმიგზავრა სინა, საცა იპოვნა IV საუკ. ბიბლია, რომელიც მნიშვნელობით არ დაუვარდება ლონდონის და ვატიკანის უუძველეს ხელნაწერებს. მან ეს ბერძნული ხელნაწერი უკვე დაბეჭდა. მისი გამოცემული სახარება უკვე ჩვენ ხელში გვაქვს.

საქართველო-სომხეთის საქრისტიანო ხანას დასაწყისი საუკუნოები ჯერ ბნელით მოცულია. არ არის გამორკვეულად ის გზა-კვალი, რომლიდამ წარმოიძინა საქართველოსკენ ქრისტიანობა, რომლიდამ მოდიოდენ ჩვენკენ თარგმნილი წიგნები ანუ მიდი-მოდიოდნენ თვით მთარგმნელები. ზოგიერთის მსჯელობით ამგვარ გზად უნდა ყოფილიყო ასურეთ-სომხეთი ანუ მარტო ეს უკანასკნელი. ზოგი რამ მოვლენა, მაგალ., ნინოს გამომგზავრება სომხეთიდან, ერთის წყაროს მიერ გრიგოლ პართეველის მოხსენება ქართველთ განმანათლებლადაც, თითქო, ხსენებულ აზრს ამართლებს, მაგრამ მარტო ეს არაკმარა გადასაწყვეტად აღნიშნულის დიდის კითხვისა. წმ. ნინოს მოსვლა სომხეთით შემთხვევითი საქმე იყო, კაპადოკიაში, ქართველობის ამ დედაბუდეში, აღზრდილ გრიგოლის, ჩვენ განმანათლებლად“ სახელდებაც არ არის გასაკვირი; მით უმეტეს, რომ იგი ასრე წოდემულია სომხის ქალის შუშანიკის ცხოვრებაში. რაიც შეეხება იმას, რომ, ვითომ, ქართველებმა ბერძნულიდამ თარგმნა იწყეს პირველად მე-IX — X საუკუნოებიდამ ანუ VIII-დამ და მანამდე თარგმნიდნენ მარ-

ტო სომხურიდამ, სამ უკანასკნელ ნათარგმნებს ქართველ—
 სომეხთა სამღვდელთა შორის აღტყდარ განხეთქილების გა-
 მო ქართველები შლიდნენ, ისობდნენ, რომ ქართ. ბიბლიის
 თარგმნა სომხურიდამ და არა ბერძნულიდამ, სხვა წყაროების
 უქონლობის გამო, შეიძლება დამტკიცდეს თვით ქართ. წყარო-
 ბებიდამდე, რომ, ვითომ, ამის სასარგებლოდ დალაღებდეს
 ა) სომხური ფორმები საკუთარ სახელებსა, ბ) მრავალი სომ-
 ხური სიტყვა, უცვლელად გადმოტანილი სომხურ ტექსტიდამ,
 გ) სომხურ კილოის ფრაზები და დ) სომხურ ვარიანტების
 გადმოღება, — ვიმეორებ ყოველი და ყველა ეს მართო ცარიელ
 სიტყვაობაა, რეალურ, მტკიცე საბუთების მოყვანა თითქო
 ყველას ეზარება, არავის აწუხებს. ორიოდე, ვითომ, სომხუ-
 რი სიტყვა, ამოკიბხულო, ამა თუ იმ ქართულ წიგნში, საკმა-
 ოა იგი წიგნი გადაიდოს ჩვენ ბენდიერ მეზობლებისათვის.
 გინდ ეს სიტყვები იყოს ისეთი, მაგ., ვით ქართული ვეპა
 (=ვება), რომლის მნიშვნელობას ეტყობილობთ თუნდა და-
 ჩისმიერ ანტონი მროველ ეპისკოპოზისადმი მიწერილ წერი-
 ლით: „რათა განვერე მე ვებთ-მათგან საშინელთა“. მის მსგავ-
 სია სომხურში დარჩენილი ვეპა, რომლის ნამდვილი მნიშვნე-
 ლობა არც სახელოვან არმენისტ ემანუა იცის და, როგორც
 იგივე ავტორი ირწმუნება, მისი ნამდვილი აზრი არც ვენე-
 ციაში გამოცემულ სომხურ აკადემიურ ლექსიკონის ავტო-
 რებმა უწყიან. დღეს ჩვენ კი გვეუბნებიან ვეპა სომხების სიტ-
 ყვაო! ამისთანა მაგალითებით, ვიმეორებ, ფონს ვერ გავალთ,
 მით უმეტეს, რომ „სომხურ ენაში“, როგორც გვარწმუნებს სა-
 ხელოვანი ნ. მარრი, „არის შესამჩნევი ნალექი, მონათესავე
 ქართულისა“.

უსაფუძვლოა, რაღა თქმა უნდა, კიენი, რომ, ვითომ, ძველი
 ქართველები სომხურიდამ ნათარგმნ წიგნებიდამ შლიდნენ „სომ-
 ხურ“ სიტყვებს. ეს პირდაპირ ქართველობის დაბეზლებაა გა-
 ნათლებულ კაცობრიობის წინაშე და იგეთივე დალაღებაა, ვი-
 თარიც გაისმოდა ეხლახანს შესახებ ქართულ ძველ ტაძრებს
 წარწერების შლისა და მათ მაგიერ სომხურების დაწერისა!

913 წელს გადაწერილ ქართ. სახარებაში წაუშლიათო ქანქარ, სომხური ფორმა ასურულ სიტყვისა ქაქრა, და წაუწერიათო ბერძნ. ტალანტი, მათეს სახარების მეხუთე თ. მე-26 მუხლში 913 სახარებისა ბერძნულ კოდრანტის მაგიერ არისო „დანგი-სა კოტორი“ და ეს კოტორი არისო სომხური სატყვა და ნიჲშნავსო ნაჭკეს, თუმცადა საყურადღებოა, რომ სომხურ სახარების ამავე მუხლში გვხვდებაო სულ სხვა სიტყვა—ნაქარაკიტ, რომელიც უნდა მივიჩნიოთო მერმენდელ სომხურ კორექტურულ ცვლილებად.

ყველა ამის უმართლობა ცხადდება თავისთავად. ძველი წიგნებიდამ მერმენდელი ქართველები შლიდნენ არა თუ მართო „სომხურ“ სიტყვებს, არამედ ბევრ სხვა წმ. ქართ. სიტყვებსაც, რომლებიც ახალი დროის ერისათვის გაუგებარი ხდებოდნენ ან და ბერძნულ თუ სხვა ხალხების სახარებათა ტექსტის თანასწორ აზრს არ ხატავდნენ (იხ. ქვემო). არა სჩანს აგრეთვე ქანქარი სახელდობრ რად უნდა იყოს სომხური ფორმა ასურულ ქაქრასი ან და კოტორი რად უნდა იყოს სწორედ სომხური სიტყვა. ბერძნული „კოდრანტი“ ქართ. სახარებებში გვხვდება ნაირნაირად: კოდრანტი, კონდრანტი, კულდრანტი, კოდრანტი, კოტორი. იგივე სიტყვა იცვლება ბერძნულშიაც, მაგალ., კორიდეთის. სახარებაში კონდრანტად სწერია. თუ ხსენებულ მუხლში კოტორი არ ჩავთვალეთ ბერძნ. კოდრანტის ცვლილებად, მაშინ იგი უნდა მივიღოთ ძველ ქართულ სიტყვად კოტორი=კოდორი—ნაქერი, ანაქერი, ნამუსრი, ნამცეცი პაწაწინა, პატარა. ასრეც იხმარება დღესაც სვანურში: კოტოლ—პატარა, კოტოლიდ—პაწაწა, პაწია. სწორეთ ამ აზრით ნახმარია ეს სიტყვა ყველგან, მაგალ., მცხეთის დაბადებაში: „მომართუ მე კოტორი ერთი პურიცა კელითა შენითა“ (მ მეფეთა, 17, 11). საკვირველი ის არის, რომ სწორედ ამავე მუხლში (მ მეფ., 7, 11) სომხურ დაბადებისა კოტორი-ს მაგიერ გვხვდება ქართ. ჰატარ(ა) ნაქრის მნიშვნელობით („ხნდრემ ინძ პამარ მი ჰატარ ელ პაც ბერ ძერქიდ“ (ბიბლ. სახ. გამოც.) კოტორი არ არის აგრე-

თვე სომხ. სახარებაში და მის მაგიერ იკითხება ნაქარაკიტ (მათე 5, 26). „დანგის კოტორი“ მართლაც არის სულ პაწია, „უკანასკნელი“ კოდრანტი, ვინაითგან კოდრანტი უდრის რომაულ ასსის $\frac{1}{4}$ -ს, ხოლო ერთი დანგი იწონს 3 კერატს, კერატი კი ქრთილის 4-ის მარცვლის წონაა (საბათი) ან $\frac{1}{6}$ სკრუპულისა (ბერძნ.-რუს. ლექსიკ. სინაისკისა, გამოც. 1869 წ.).

ურბნისისა, 913 წლ. სახარებასა და სხ. წიგნებში თუ კოტორი სომხურია, მის შორიახლო დაწერილი „სტამნებისა“ ხომ ან ძველი ქართულია, რადგან დღესაც იხმარება სვანურში (სტამან — თიხის ქურქელი, გოზაური) ან ბერძნული — „სტამნოს“, რომელსაც სომხურში ვკითხულობთ სტამანცად და არა სტამანოცად (მარკ. 7, 8).

ესეც რომ არ იყოს, სომხურ სიტყვის ქართ. წიგნში არა სებობა მაინცა და მაინც არ ამტკიცებს ამ წიგნის სწორეთ სომხურიდამ თარგმნას, ისე არა, ვით მრავალი „გაქართველებული“ ევროპიული სიტყვა ვერ ამტკიცებს გინდ ილია ქავჭავაძის თხზულებების ევროპიულ ენებიდამ თარგმნას.

ხუთი, ათი გინდ ასი, ვითომ, სომხური სიტყვა როგორ გადიხრის თავისკენ სასწორს, როდესაც სასწორის მეორე თვალზედ იმავე „სომხურიდამ ნათარგმნ წიგნიდამ“ გადმოილაგება ხუთასსა და ათასზედაც მეტი ბერძნული სიტყვა, ბერძნულ კილოზედ გაწყობილი ფრაზა.

არც დ. ბაქრაძის საბუთებით მტკიცდება ურბნისის სახარების სომხურიდამ გადმოღება თუ თარგმნა.

აბა რა დასაჯერებელია, მაგალ., ვითომ პერონ, იოსეფ, იოვანე, ნოვე, რაჰი, ვინძი, კაფარნაუმ, პარაკად ან დამუნთქუესვე, მესესულად, განეშოვრა, მიეგებვოდა და სხ. „უწიგნებდეს სომხურ კვალს“ ქართულ სახარებაში!

ჰერონ არის ზმნა, წარმოებული ქართ. სიტყვიდამ პერი — ქაფი, დუჯი, დორბლი. ასრევე იხმარება ეს სიტყვა სვანურში (პერი), ინგილოურში (ნეპერი), და სახარებაშიაც (ლუკა, 9, 9) ამავე აზრით არის ნახმარი. მას უდრის ბერძნ. აფ-

როს — ქათი, სომხ. ფრფურ — ქათს. პეროინ — პეროის — იდუ-
ყების.

ზარკვად წარმოსდგება იმ ძირიდან, რომლიდანაც გვაქვს
ქართ. პრაკა-პრუკი, პრაკპრაკი, პრაკუნი — და ნიშნავს ჩქარ
სიარულს, ბაკიბუკით სწრაფ სვლას. მას შეიძლება უდრიდეს
სომხ. პაპაკ, პაჰიკ, რომელსაც პატკანოვი СКОРОХОДЪ-ად თარ-
გმნის (ИЗСЛ. О СОСТ. АРМ. ЯЗЫКА, 12).

ენის ჩამატება და გამოკლება ხომ ქართ. ენის კანონია:
ორი — ვორი, ცხოვრება — ცხოვრება, პოვა — პოა, წერვა — წე-
რა, შოვნა — შოვა — შოა, არა — ვარა.

რაიც შეეხება საკუთარ სახელებს, აქ კი ცხადი გაქიანუ-
რებაა, როდესაც ამტკიცებენ, რომ ეს სახელები ქართ. და
სომხ. ენებში ერთი და იგივე არისო!

კათარნაუმის შესახებ დ. ბაქრაძე ამბობს: „კაპერნაუმ
ქნისისაშიაც და ურბნისისაშიაც ყოველთვის იწერება „კათარ-
ნაუმ“. ეს ფორმა არ იცის არც გიორგის ვარიანტმა, არც
ლათინურმა, არც ბერძნულმა და არც სლავიანურმა. იგი სომ-
ხური ფორმაა“ (ისტორ., გვ. 172). სრული შეცდომაა! ძველ
ბერძნულში, ლათინურში, ტიშენდორფის გამოცემულში და
სხ. ყველგან იხმარება კათარნაუმი და არა კაპერნაუმ. მხო-
ლოდ ბერძნულ კორიდეთას მეცხრე საუკ. სახარებაში, რომე-
ლიც ეკუთვნის ჩვენს საეკლესიო მუზეუმს, ორიოდეჯერ იხ-
მარება კაპერნაუმ კათარნაუმის მაგიერ. რაც ქართ. ათონის-
წინადროინდელი სახარებებია, თითქმის ყველგან გვხვდება აგ-
რთვე კათარნაუმ.

ქართ. სახარების სომხურიდან თარგმნის ნიშნებად ხაღიან
აგრეთვე იმას, რომ ქართ. ძველ სახარებაში, ვით ძველ სომ-
ხურებში, არ არისო ზოგიერთი ადგილები. მაგალ., მარკოზის
სახარების მე-16 თავის მეორე ნახევარი (9—20 მუხ.), იო-
ანეს სახარების მე-8 თავის 1—11 მუხლები. მაგრამ ეს განა
მარტო ქართულ-სომხურებში შეინიშნება! ჩამოვთლილხედაც
მეტი აკლია ქნისას, ურბნისისას, ტიშენდორფისას, კორი-
დეთისას და სხ. (იხ. ქვემო).

ჯერ ისევ 1900 წელს ქართველ-სომეხთა სამწერლო ურთიერთობის შესახებ ვამბობდით („მწერლობა“, გვ. 56): „მეზობლად მცხოვრები ერები ველურები იქნებოდნენ, რომ ერთმანეთისაგან არა ესესხნათ-რა, არა გადმოეღოთ-რა. თუ ქართველები სთარგმნიდნენ სომხურიდამაც საჭირო წიგნებს, ქებად ჩაეთვლებათ“... ამასვე ვიმეორებთ დღესაც, მაგრამ არ გვჯერა, რომ იერუსალიმიდამ მოსულ ნინოს იქ არ გაეცნო, ზედმიწევნით არ შეესწავლა ბერძნული სახარება და ამ სახარების თარგმნისთვის არ ეზრუნა საქართველოს მოქცევის შემდეგ, რომ საბერძნეთიდან ქრისტიანობისა და აგრეთვე სასულიერო იერარქიის მიმღებ ერს სახარებაც ბერძნებიდან არ მიეღო და ეს სახარება თავის ენაზე არ ეთარგმნა ბერძნულ საერთაშორისო და სამეცნიერო ენიდამ, არამედ სომხურიდამ, ენიდამ იმ ერისა, რომელსაც ბერძენ-ქართველთა მსოფლიომ აღრიდგანვე დაუწყო ბრძოლა, როგორც „მწვალებლობის“ მომხრეს და გამღვივებელს. რაღა თქმა უნდა, ჩვენ აქ გვალაპარაკებს მხოლოდ ერთადერთი სურვილი: დროით გამოირკვეს ყოვლის გამათანასწორებელი და მომრიგებელი ჭეშმარიტება, თორემ სომხის დიდ ერს ჩვენ ისევ ღრმად პატივს ვცემთ მის საკვირველ სიმბნევისა, სიმედგრისა, მომჭირნეობისა და წარმატებისადმი მისწრაფებისათვის. პირად ჩვენთვის სულ ერთია, რომელი ენიდამაც უნდა იყოს დათარგმნილი თავდაპირვანდელი ქართ. წიგნები სახარებითურთ. თარგმანი თარგმანი, არც მეტი, არც ნაკლები. მაგრამ კულტურის ისტორიისთვის ამ კითხვის სწორ გადაწყვეტას პირველ ხარისხოვანი მნიშვნელობა აქვს. ეს ცხადზედ უცხადესია, და მისი გადაწყვეტა შეიძლება მხოლოდ ბლომა ტექსტების მოგროვებით და ისიც მიუდგომლად, წმინდა მეცნიერებისთვის მსახურების სურვილით.

აწ ვავეცნოთ მცირე ნაწილს. იმ შედარებით მასალისას, რომელიც ჩვენ შემოვკრიბეთ აუარებელ რიცხვად. ხოლო წინდაწინვე დავისხომოთ, რომ ბერძნულ და სომხურ სიტყვებს ჩვენ ამგზობისას ვწერთ ქართ. ასოებით: ჩვეულებრივ მკითხვე-

ლის სიმარჯვისთვის და იმისთვისაც, რომ, საზოგადოდ, არ თანავუგრძნობთ წერილის აქრელებას გარმიანულ ანბანით გარმიანულ სიტყვების დაწერით: მდაბიონი ვერ წაიკითხავენ, მეცნიერებმა კი უიმისოდაც უნდა იცოდნენ ხსენებულ სიტყვების მართლწერა.

ურბნისის სახარების ტექსტის შესწავლა-შედარების დროს ჩვენ ხელში გვქონდა 1876 წ. სტეფ. მელიქიშვილის მიერ გამოცემული ქართ. სახარება, ხოლო სხვა ხელნაწერ სახარებებისა ბიბლიურ საზ. გამოცემული სახარებები.

აქვე შევნიშნავთ, რომ ამ ხელნაწერ სახარებათაგან ურბნისის სახარების უახლოესი ანუ თითქმის პირი არის წ. კ. საზ. ხელნაწერი სახარება № 405, დაფურცლილ დაფანტული და დაკლებული, მაგრამ მაგარს ტყავზედ ვინმე გაბრიელის მიერ (გვ. 38) შევნიერ ასომთავრულით დაწერილი. ამასა და ურბ. სახარებას შორის ის განსხვავებაა, რომ აქა-იქ ფრაზები, სიტყვები და მართლწერა განსხვავებულია. აქ გვხვდება შაბათი და შაფათი, იოსები და იოსეფი, ისკარიოტელი და სკარიოტელი, კუდრანტე და კოდრანტი, სამპრობილე=ურბნ. საპრობილე, ძალგისხენ=ურბ. ძალგიც=ბექდ გრცნობიეს (მათე 16, ყ), არიედ=არიან=ბექდ. იყენიან (12, 5), მრთელად ყრუჲ=ურბ. მრთელად ყრუი=ბექდ. ყრუ (9, 33), ურბ. და № 405—ეშმაკო (ბექდ. სატანა), სული (ბექ. თავი), თოვლი (ბექდ. ნათელი: მათე, 17, 2), სიძისა და რძლისა (ბექდ. საძისა. იქვე 25, 1), ქანქარი (ბექდ. ტალანტი); ვნებაჲ (ბექდ. პასქაჲ. პურის ქამადმდე (ლუკა 11, 38)—სადილობადმდე, სეფეკაცსა (12, 58)—მეხარკესა, სეფეკაცმან (იქვე)—მეხარკემან, ოცდაათეული (16, 7)—სათოველი (ბექდ.), ბიჭისაგან (იქვე, 21)—ნამუსრვევისაგან (ბექდ.), ლოდი ფკვილისაჲ (17)—ლოდი ვირით საფქუსელი. საქუთფც=ურბნ. საქუთბე=ბიბლ. გამოც. საფუქთე=მელიქ. გამოც. საქუთფე=ბერძნ. ბალანტიონ=სომხ. ქსაკ (ეს ქსაკ არის არაბული სიტყვა, რომელიც შემოვიდოდა სომხეთში არა ადრე VII—VIII საუკ.). ამით ვათავებ ჯერჯერობით გაბრიელის მიერ გადაწერილ ხელნაწერზე (№ 405) ლაპარაკს.

ურბნისის სახარების ტექსტს შევედარეთ აგრეთვე საეკლესიო მუ-
ზეუმის ტყავზე დაწერილ სახარების (№ 18) ტექსტი. მის 149 კაბადონზე
კვითხულობთ: „დიდებამ შენდა სამებაო წმიდაო, რომელმან ღირს მყავ
განსრულებად წმიდისა ამის სახარებისაჲ, დაიწერა წმიდაჲ ესე სახარებამ
განმანათლელი ყოვლისა სი ფლისაჲ კელითა გიორგი ბუტისაჲთა“. მომ-
ყავს რამდენიმე შედარება.

მარკოზ. 1, 2	ბეჭდ.	№ 18	უკბნ.
	პირსა შენსა	შენსა	შენსა
1, 4	ნათლისცემისა	ნათლისღებასა	ნათლისღებასა
1, 5	აღუარებდეს	აუარებდეს	აუარებდეს
1, 6	ველურსა	ველურისასა	ველურისასა
1, 21	კაპერნაუმად ღ მეყვსეულად და შაბათსა ღღესა შაბათსა	კაფარნაუმდ და შაბათსა ღღესა	კაფარნაუმდ და შაბათსა ღღესა
1, 35	რიჟურაჟსოდენ აღსდგა	რიჟურაჟს ოდენ ნიად აღდგა	რიჟურაჟუს ოდენ ნიად აღდგა.
2, 1	ღ შევიდა კვა- ლად	და შევიდა მერ- მე	და შევიდა მერ- მე
	კაპერნაუმად	კაფარნაუმდ	კაფარნაუმდ
5, 1	მოვიდეს.. სოფელსა მას ღადარინელთასა	მოვიდა.. სოფელსა გერგესეველ- თასა	მოვიდა სოფელსა მას გერგესეველ- თასა
8, 10	და მეყვსეულად და შევიდა.. შევიდა.. ადგილთა დაღ- მანუ- თასათა	და შევიდა.. ადგილთა მაგდალაჲსათა	და შევიდა.. ადგილთა მაგდალაჲსათა

ლუკა 2, 33:

ქართ. ბეჭდ., ბუკნ. ბეჭდ. და რუსუკა: ალსკე და დედაჲ მისი
უკბნ., ტიშენდ., № 18 და სომხ. : მამაჲ მისი და დედაჲ მისი
ქართ. ადიშისა (897 წ. გადაწ.) : მამაჲ მისი და დედაჲ მისი

ალარ განვაგარძობთ სიტყვას, შევნიშნავთ ხოლო, რომ № 18-ში ურბნ. სახარების ტექსტს თითქმის ეთანასწორება მარკოზის, ლუკას და იოვანეს „თავის“ სახარებები, ხოლო მათეს „თავი“ უახლოვდება ბექტურის ტექსტს.

ზემოხსენებული კორიდეთის ბერძნული სახარება კუთვნილება აქარის მხრის სოფელ კორიდეთისა, საიდგანაც ძველ დროსვე გადმოუტანიათ სვანეთს და იქიდგან დიდებულს გელათს. აქედგან კი იგი ეპისკ. კირიონმა მოიტანა ტფილისის და გადმოსცა საქართველოს სამღვდელოების საეკლ. მუზეუმს. ეს ხელნაწერი უკვე ჯეროვანად შესწავლილია გერმანელ მეცნიერის ზოდენისა და პროფ. ი. ე. ვესევეის მიერ. ამათი გამოკვლევებითურთ მოსკოვის საიმპ. არქეოლოგიურმა საზოგადოებამ ფოტოტიპიურად გამოსცა კორიდეთის სახარების ერთი ნაწილი—მარკოზის „თავი“ სახარება.

ზოდენი, დიდი მცოდნე ახალ აღთქმის ვარიანტების ტექსტისა, კორიდეთის სახარებას სთვლის უმახლობელეს მონათესავედ „კანტაბრიგენის კოდექსისა“ და ჰოსკიერის გამოცემულ ტექსტისა, ამათ შემაერთებელ ვარიანტად; სამთავენი კი მისივე აზრით, შეადგენენ თავისებურ ერთეულს, რომელიც ყველაზე სწორეთ გადმოგვცემს ტექსტს, დადგენილს კესარიისში 300 წლ. ახლოს პანფილისა და ევსევის მიერ. ჩვენი ხელნაწერი მათივე მოწმობით გადაწერილია VIII—IX საუკ.

მის აშიებზე მრავალი ქართული და ბერძნული წარწერებია. ბერძნულებში იხსენებიან იმპ. ნიკიფორე ფოკა (970—976), ანდრონიკე (1185—1194) და სხ. ქართ. მინაწერები შესრულებულია ძველის ძველ, ძნელად გასაგებ ხელით და, სამწუხაროდ, არც ერთს თარიღი არ უზის*), უფრო ხშირად იხსენიება ბეშქენ, რომელიც თავისთავს ერისთავთერისთავად სთვლის. მომყავს ზოგიერთი.

გვ. 2: დაწერილი ეს თქნ ყოლა წმიდისა ღთის მშობელსა

*) შეიძლება მინაწერი გადმოღებული აქვს ბროსესაც (*Mélanges Asiatiques*, 1872 წ., VI, გვ. 269—286), მაგრამ უმეტესი არეულ-დარეულად.

კორიდეთისასა მე ივანმან ჭასძ.. ამირსპასალარისა მირიანის-
მან (!) მ(ასქამსა) ოდეს პატრონისა ჭემისა მინს.... ლისა წყა-
ლობით მქონდა... (3=24). პატრონისა ჭემისა წყალობით
დამიწეს ღობიერით ესე კორადეთი: და ეს (?) ოთხთავი წაი-
ღეს და ეკლესია... და მოვიყიდე და იმავ ეკლესიას დავდე
და შევსწირე მე ავგოლისძე წმიდასა ლუთის მშობელსა კო-
რიდეთისასა ჭემისა სოლისათვის და ჭემისა შვილისა ბეშქენის
სადღეგრძელოდა გავაკეთე მარიამობა დღე აღაპადა. რაზომ-
ნიცა ხუცესნი იყვნენ ამასა წირვიდენ. სხუად ეკლესიას ჰკაზ-
მიდეს ზეთით, სანთლით და ყავრით და სატრაპეზოსა ჭემსა
ბეშქენს სტოცხლესა და გამარჯებასა ლოცვიდენ. შემიწი-
რავს ყოვლით ფერით შეოვალადა და უცილებლადა და ვინც
შეუცვალოს. შემცაიცვლების რჯულისაგან: ქრისტიანობისა-
გან ..მე ივანსა ჭემითა კელითა დამიწერია ნიშნად და ავკე-
ლად (?)

247:... ოდეს მიქაელ ხუცესსა ცოლი მოკოდა ტეო ხცისა
ასოლი: მისი ზითევი დაწერეთ: ერთი კარი და ერთი ფუ-
რი (1), ერთი დრაპკანი (!), ორი (!)...

გვ. 249: ესე ოთხთავი და ერთი სხუად განთვსული კორიდუ-
ლი დაშლილი ვპოე ქამთა სიგრძოითა მე ერისთავთერისთავ-
მან ბეშქენ შევჰკაზმე ესე ოთხთავი: მოვკედე ჯუართა და
ცუართა: სახარებაჲ მათი სადაგად შევმოსე. აწ ვინცა იკით-
ხვიდეთ და იმსახურებდეთ წმიდათა ამათ წიგნთა ლოცვასა მო-
მიკსენეთ ცოდვილი ესე და უღირსი რომელსა დიდად მეკმა-
რების შენდობაჲ დღესა მას განკითხვისასა.

გვ. 74. ბეშქენი თავის რძლის ხოაშაქის ხოიშნით კორიდეთ-
ლების ხუცესთ განუკვეთს სატანუტროს, რათაო „ჩემისა ძ...ს
(ძის თუ ძმის?) წოლისა (=წულისა) ბექაისა სალოცავად და
სოლისა (=სულისა)... ხარებად შეიმოსებოდით...“

76: ქ: ესე მე ბეშქენ ჩემითა კელითა დაწერე ესე რაი-
ცა ჩემთა მშობელთა და ჩემ... მტკიცე იყო რომე სატანოტ-
როი გამოიშალა... და ვერ წირვიდეს სატანუტროს....

77: სახელითა ლუთისაითა დაგიწერე ესე დაწერილი მე

მურვან თქუენ სრულად კორიდელთა თიხჩეთი დედისა ღუ-
თისადა შეეწირა მურვანს და აგათასა თქუენ და... მექონებო-
და ვითა გადასაკადი ესე ვერ იყო: ამისთვის არა გარდაგაკდე-
ვინე ფორცელი ამოკოეთილი იყო და არ.... ავიღე თქუენ-
გან სამსახური ორმოცდა... და ფორცლისა ამოკუეთილიცა
გაგიშოი და თიხოჩეთი მოგეც მამოლო... მამოლი თქუენი
ეგრევე გ: მამოლ... სა ერდგულეებასა შიგან: ვინც შე(შა-
ლოს)... (78) და: პირითა ღთისათა: შემოგადე პელპელი
სამოცი, მაგრა ათი: გაგიშოი და ორმოცდაათისა: ბოტინა-
თისა: ავიღე: ჩემთვის: ჩემისა... და საკელისუფლოდ ყოვლად
ფერად (?) თიხჩეთს. ხოლო სისაკანელსა (?) ნიგოზეთს შეეწირა
და განერიგა (?) აგრევე იყო: და ვინცლა რო... თქუენიმც
ბრალნი და ცოდვანი... კორიდეთისა ღუთის მშობელი და
რისხავს: ქ: ესე... კელითა: დამიწერია მე... 122 (72): ქ:
სახელითა: ლა. და შოამდგომელობითა: წსა ღის მშობელისაი-
თა: მე იოვანე: მათეშელმან: დაგიწერე: მიქელ: ხუცესსა:
კოირიკეს: ძესა: მას: ჟამსა: ოდეს: პარსმან: გამგებლად: იყო:
ბოდეშელ: ივან: წმიდასა: თანა: რომელ: მიწა: იყო: მისი:
ნახევარი: ნიგოზეთი: ვიყიდე: გიბედნიერენ: ღმერთმან: ამას
დაწერილსა: მოწამენი: არიან: ავაშანაი: და ივანე: საკომელო-
შილი (?):... და ნადირბერი: და პეტრე: და სრულად: კო-
რიდელნი: დაიწერა: ნადირისძვისა: კელითა: და ვინცა: ესე:
დაწერილი: შალოს: ათი: ბოტინათი: ზღოს და ესე (?) გაგუ-
შალოს ასრევე იყოს: ქ: ერისთავთერისთაო: ბეშქენ ღუთის
სწორ მოწმენი შენგან(?)...

73: პიტირიმონ... შემმოსელი წიგნისა ძე მიქელისა და
სალომესი.

იქვე ჩვენ მურვანსა და (ა)გათასა მოგვკსენებია წდისა
ღთის მშობელისა კორიდეთისა და თიხჩიყარი (=თიხჩიყური)
პარტახტი: ღნ გომარჯონ: არავინ ოქციოს ესე ჩუენგან მკი-
ცე (!) არს თო (=თუ): ღთსა: ონდეს(=უნდეს).

ურბნისის სახარება:

ა) ურბნისის სახარების გადამწერის ზოგი ცთომილება და მართლწერა:

მათე: მოვპლიდა (4, 23), მუგუთა (2, 74), წული=წუელი (7, 4); ხესა (ორჯელ, 7, 18), შემიწყნაროს (2-ჯერ, 10, 40), ცადე=ცადმდე (11, 23), დღე (2-ჯერ; 12, 40), ბალი=ბრალი (14, 10), ფილატე=პილატე (27, 65), ერის (2-ჯერ; 28, 12).

მარკოზ: შეპრისნა (4, 39), გულსა (2-ჯერ; 6, 19), ლანკლითა=ლანკნითა (6, 25), შეცობანი=შეცოდებანი (11, 25).

ლუკა: მთით კემოთა (1, 65), ბთლედმდე (2, 15), მჯლოლომარე (2, 46), თუსისისაჲ (7, 12), ცისათა (2-ჯერ; 8, 5), მუშკნი=მუშაკნი (10,), დედაკაკაცმან (13, 21), ინაკიდგმიდგმიდენ (13, 29), განკუნა (14, 11), ინილალა (16, 23), მნებანი=მცნებანი (18, 20), რასასა (23, 34).

იოანე: ღაინა=ღაიძინა (11, 12), მახლობებელად (11, 54), მოგაკაკენოს (14, 26), მოწათაფჳ (15, 8).

ბ) ადგილობრივ კილოის და სხ. ნიმუშები:

მათე: შიდა=შინა (7, 3; 4, 4); უბიწო—უბანკო (10, 6), ღაიჭუნეს—ღაიწუნეს, ღალატყო=ღალაძყო, ბაგითა—პირითა (15, 8), ჯერარს—ეგულების, მაშინ—მას ჟამსა, მივედით—წარვედით, კურნაქსა—ბურნაკსა (23, 24), მსახურთა—მონათა, საწუთრო—საწუთო, შებორკილებად—შეკვრად, ნეტარას=ნეტარარს (24, 45), შეთლსნეს=შეთხზნეს (27, 29), ნავლითა—ნალვლითა (27, 24), შევდეს (27, 53), ჩვენ მეძინა=გვეძინა (28, 13).

მარკოზ: სახსა=სახლსა (2, 1), ოტევა=უტევა (5, 37), შოვა=შუვა (6, 47), განრეიყანა (მეგრ. ფორ.)=განრაიყანა (8, 32), გიწესს (მეგრ. ფორ.)=გიძახის, გიწოდებს (10, 49).

ლუკა: ელისაბეთს (1, 41), აღილვად=ახილვად (4, 18), აღილნა=აღიხილნა (6, 20), შიდა (6, 42), მიახნდა=მიახლდა (7, 2), ქალი (8, 55), არქოთ (10, 10), ზაქარაჲ=ზაქარია (10, 51), მიეტე=მიეტეოს (12, 10), მაუკლებელი (კახ.)=მოუკლებელი (12, 33), გამოიცანდეთ (12, 56), ნო=ნუ (13, 14), უკრად=ოხრად (13, 35), გლოცევ=გთხოვ (14, 18), ლურნი=ლორნი (15, 16), ცრო არს—ცრუ არს (16, 10), ყივინვე (16, 16), აღიფლუერ (17, 6), წუწუბი—წუნწუბა (17, 29), პოოსმეა (სევან. ფორ.)=მიპოვისა? (18, 8), მისართ=მიმართ (18, 7; იგივე იოვან. 12, 37), ადგომისანი (20, 36).
 იოვან.: აღილვაჲ (10, 21), იქცეულა (10, 23), იყნენ (17, 21), მიციოთ მე=მიცნობთ (14, 9), განსთქდა (21, 11).

გ) სახელები:

ურბნ.	ტიშენდ.	სომხ.
იესუ	იესუს	ჰისუს
ქრისტს	ხრისტოს	ქრისტოს
აბრაჰამ	აბრაამ	აბრაჰამ (ასურ. აბრაჰამ)
ისაკ (=ისააკ)	ისააკ	ისაჰაკ (ისხაკ)
ნაასომ (ნაასონ)	ნაასონ	ნაასონ
სალმოზნ	სალმონ	სალმონ
იესე	იესსე	იესე
სოლომონ	სოლომონ	სოლომონ
სალათიელ	სალათიელ	სალათიელ
ელიაკიმ	ელიაკიმ	ჰელიაკიმ
აქიზ (აქიმ)	ახიმ	აქინ
ელიოვდ	ელიოვდ	ჰელიუდ
ელიაზარ	ელიეზარ	ჰელიაზარ
იოსებ (იოსეფ)	იოსეფ	ჰოვსეფ
პეტრე	პეტროს	პეტროს
პავლე	პავლოს	პოლოს
ბეთლემი	ბეთლემ	ბეთლემჰემ

არქელაოზ არხელოოს არქელაოოს

კაფარნაუმ კაფარნაუმ კაფარნაუმ

იაკობი დაკუბ

მოსს მოსეს მოსეს

Moises

ელია ელიას ჰელია

მარიამ მაგდანელი მარიამ მაგდალენე მარიამ მაგდალენაცი

ეოსიტოს იოსიტოს ჰოვსე

ეკლესია ეკკლესია უკელესი

დ) ცვლილება აზრის მხრივ.

მათეს სახარება.

3,7: ურბნ.

ტიშენდ.

სომხ.

ფარისეველნი და ტონ ფარისეონ სადუკეცუსენ

სადუკეველნი კე სადდუკეონ ეფარისეცუს

8,13 ურბნ.

დაბეჭდილის მუხლის ბო-

ასევა

სომხურში

ლოს ჩამატებულია სიტ-

კორიდეთის

არის მხოლოდ

ყვები: „და ვითარცა მო-

ბერძნულ

ის, რაც ქარ-

ვიდა ასისთავი იგი სახედ

სახარებაში

თულ ბეჭდურ

თვსა, პოვა მონაჲ იგი მი-

ში.

სი განკურნებულიმას ჟამ-

სა შინა“.

21,28—31

ქართ. ბეჭდ. და ბერძ. ბეჭდ.

ურბნ., ტიშენდ. და კორიდ.

კაცსა ვისმე ესხნეს ორ ძს.

(იგივე და მერე):

მოვიდა პირველისა მის და თქვა:

შვილო წარვედ დღეს და იქმო-

დე ვენახსა ჩემსა.

ხოლო მან მიუგო და რქვა:

ხოლო მან მიუგო და ჰრ-

არა მნებავეს. ხოლო უკანასკნელ

ქვა: წარვიდე უფალო და

შეინანა და წარვიდა.

არა წარვიდა.

და მოუხდა მეორესა მას და

და მოვიდა მეორისა მის

რქვა აგრეთვე, ხოლო მან მიუ-

და ჰრქვა ეგრევე. ხოლო

გო და რქვა: წარვიდე უფალო და არა წარვიდა.

მან მიუგო და ჰრქუა: არა მნებავეს, არა წარვიდე, ხოლო უკუანაჲსკნელ შეინანა და წარვიდა.

ვინ ორთა ამათგანმან ჰყო ნება მამისა თვისისა? რქვეს მას: პირველმან მან.

ვინ ორთაგანმან ყო ნება მამისა თვისისაჲ? ჰრქუეს მას: უკუანაჲსკნელმან მან.

25,1: ურბნ.

კორიდ.

სიძისა და სძლისა ნიმფიუ კე ნიმფის.

ქართ. ბეჭდ., ტიშენდ. და ბერძნ. ბეჭდურში „და-სძლი-სა“ არ არის.

25,3

ბეჭდ.

ურბნ.

ტიშენ.

სომხ.

ლამპარნი სანთელნი ლამპადას ლამპატერონ

„ 4

ლამპართა

სანთელთა

ლამპადონ

ლამპატერს

„ 7

ლამპარნი

სანთელნი

ლამპადას

ლამპატერს

„ 8

ლამპარნი

სანთელნი

ლამპადეს

ლამპატერქს.

27,65

ბეჭდ.

ურბნ.

ტიშენდ.

სომხ.

პილატე... ფილატე პილატოს პილატოს

დასი დასისაგანი კუსტოდინ ზორაკან

17,27

ბეჭდ.

ურბნ.

ტიშენ.

სომხ.

სტატირი სასწური სტატირ სატერ

5,26

ბეჭდ.

ურბნ.

ტიშენ.

სომხ.

უკანასკნელი დანგისა

კოდრატი კოდორი კოდრანტინ ნაქარაკიტ

22,19

დრაჰკანი

დრაჰკანი იგი

ნომისმა

დაჰკან

იგი ხარკისა კინსონისა ხარკ. ტუ კინსუ ჰარკინ

21,39

ურბნ. და კორიდ: მოკლეს და განაგდეს გარე ვენაკისა მისგან ქართ. ბეჭდ. და სომხ.: განიყვანეს გარეშე ვენახისა მის და მოკლეს

22,30

ურბნ. და ტიშენდ.: ანგელოზნი. ქართ. ბეჭდ., ბერძნ. ბეჭდ. და სომხური: ანგელოზნი ღვთისანი.

22,45

ურბნ. და ტიშენდ.: დავით უფლით ხადის. ქართ. ბეჭდ. და კორიდ.: დავით სულითა.

23,29 ურბნ.: მოსწ სენებელსა (ტიშენდ. შნემა). ბექდ., ქართ. სამარებსა.

27,2 ბექდ. ურბნ.: ტიშენდ. კორიდ. სომხ. ბექდ. ბერძნ. პონტოელსა პონტიო პონტაცო პონტიო პილატეს პილატეს პილატო პილატო. პილატოსი პილატო.

მარკოზის სახარება.

1,1 ქართ. ბექდ., ურბნ., ტიშენდ. და კორიდეთისაში: „ვი-თარცა წერილარს ესაია წინასწარმეტყუელსა. სომხურ. და ბერძნ. ბექდურში გამოტოვებულია ესაია და დატო-ვებულია მარტო „პროფიტეს“, „მარქარეს“.

1,40 ურბნ., ტიშენდ., კორიდ. და ბერძნ. ბექდ.: განკურ-ნებად — კათარისე, სომხ. და ქართ. ბექდ. განწმედად — სრბელ.

3,17 ქართ. ბანერგეს; ბანერეგეს, ტიშენდ. ბოანერგეს; სომხ. ბანერეგეს.

4,15 ურბნ. და ტიშენდ. „სიტყუა იგი დათესული მათდა მი-მართ“. კორიდ., ბერძნ. ბექდ. და სომხურში „დათე-სული გულთა მათთა“ („ესპარმენონ ენ ტეს კარდის“; „სერმანეალ ი სირტს ნოკა“). ქართ. ბექდ. სიტყვა „და-თესული“ არ არის.

5,1 ურბნ., კორიდ. და სომხურში ქვეყანასა გერგესკეკლთა-სა; ტიშენდ. „ხორან ტონ გერასინონ“; ქართ. ბექდ. და ბერძნ. ბექდ. „ქვეყანასა გადარინელთასა“ („ხორან ტონ გადარინონ“).

7,4	ქართ. ბექდ.	ურბნ.	კორიდ.	სომხ.
	განრცხა	განრცხაჲ	ბაპტისმუს	მკრტუთიუნს
	სასვმელებისა	სტამნებისაჲ	პოტირიონ	ბაძაკაც
	და სტამნებისა	და სამუსლისაჲ	კე ქსესტონ	ე სტომანაც
	და ქვაბებისა	და ქვაბებისაჲ	კე ხალკიონ	ე პლძეაც
	და ცხედრებისა	და ცხედრებისაჲ	კე კლინონ	ე შაჰვაც

7,8 ურბნ. და ტიშენდ. ქართ. ბეჭდ. კოჩიდეეთისაში სომხურსა და დაგიტევებიეს |..... | „განრცხი- | და ბერძნ. მცნებაა ლუთისაა | დამ“ იწყე- | ბეჭდურში და გიპყრიეს მო- (ესეც და მერე) | ბა და „კაც- | ისეა, რო- ძღურებაა კაცთაა | განრცხა სასმე | თაა“-თ თა- | გორც ქარ- ლებისა და სტა- | ვდება. | თულ ბეჭ- მნებისა და სხვა- | | დურში. სა ესე ვითარსა მრავალსა ჰყოფთ

7,31 ურბნ. ტიშენდ. და კოჩიდ. სომხ. საზღვართა ტონ ორიონ საჰმანაცნ ათქალაქისათა დეკაპოლიოს ი დეკაპოლის

8,10 ბეჭდ. ურბნ. ტიშენდ. ბეჭდნ. ბეჭდ. სომხ. დალმანუთა მაგდალა მაგდალა დალმანუთა დალმანუნა

8,8 ფსკრიდი, 8,20 სფსკრიდი, ტიშენდ. სპკრიდ

9,4 ქართ. ბეჭდ. ურბ. ტიშენდ., კოჩიდ. სომხ. მოსე ილიას- ელია მოსეს- ელიას სინ მოა- ელია მოე- თანა თანა სი=მოსი(Mocej) სესივ

10,25 ბეჭდ. ურბნ. უადვილესს არს აქლემი უადვილესს არს მანქანისა სა- კურელსა ნემსისასა გან- ბელი კურელსა ნემსისასა გან- სლვად, ვიდრე... სლვად, ვიდრე...

11, 9—10

ბეჭდ.	ურბნ.	კოჩიდ.
ოსანნა	ფსანა მალალთა შინა	ოსანა ტო იპსისტო
კურთხეულარს
მომავალი
სახელითა
უფლისათა.		
კურთხეულარს		
მოსლვა მეუფებისა	მოსლვაჲ მეუფისაჲ	
სახელითა უფლისათა	დავითის მამისა	
დავითის მამისა	ჩუენისა მშუკლობაჲ	
ჩუენისა. ოსანნა	ზეცითა და დიდებაჲ	
მალალთა შინა,	მალალთა შინა.	

12,14

უკბნ.	კორიდ.	ტიშენდ. და ქართ. ბეჭდ.
მარქუ ჩუენ	იპონ უნ იმინ	არ არის „მარქუ ჩუენ“.
ჯერარსა ჩუენდა	ექსესტინ ღუნე	ტიშენდ. კეფალეონ-ის
ხარკისა მიცემად	ეპი კეფალეონ	მაგიერ არის „კენსონ“,
კერსარსა?	კესარი?	სომხურში „ჰარკს“
		(„ჰარკს ტალ კაესერ“)

13,6 უკბნ.

კორიდ.	სომხ.
მე ვარ ქრისტე	ეს იემ
ეგო იმი ო	ქრისტოსნ
ხრისტოს	

ტიშენდ., ქართ. ბეჭდ. და ბერძნ. ბეჭდ. გამოტოვებულა „ქრისტე“.

14,22 ურბ., ტიშენდ. და კორიდ. გამოტოვებულა სიტყვები: „და ჭამეთ, რამეთუ“.

14,45 ურბნ., ტიშენდ. და კორიდეთისაში: „და მეყსეულად მოვიდა და ჰრქუა მას: გიხაროდენ მოძღუარ“.

(ბერძნულში: რავვი) ქართ. ბეჭდ., ბერძნ. ბეჭდ. და სომხ.: „რაბბი, რაბბი“.

15,7 ბარაბა მელომეთა (ბეჭდ. მეშფოთეთა) თანა ერული.

15,34 ბეჭდ. და უკბნ.	ტიშენდ.	კორიდ.	სომხ.
ელოი ელოი ლა-	ელოი ელოი ელი	ელი	ელი
მა საბაკთანნი	ლამა საბახ-	ლამა სა-	ლამა საბაქ-
	თანნი.	ბახთანნი	თანნი

15,40

ბეჭდურ.	უკბნ.	ტიშენდ. და კორიდ.	ბერძნ. ბეჭდ.	სომხ.
იოსეს დე-	იოსტო-	იოსიტოს მი-	იოსე მი-	ჰოვსეაჲ
დაჲ	სის დედაჲ	ტირ	ტირ	მაჲრნ

15,47 იოსესი(ურ.)იოსტოსისი(ტ.)იოსეტოს იოსე ჰოვსეაჲ ლუკას სახარება.

4,24 უკბნ.

ტიშენდ.	კორიდ.	სომხ.
ამინ, ამენ *)	ამინ (amin)	ამენ.

*) ბერძნ. ასოს ეტას გამოთქმაში ქართველები მისდევენ ხან რე-

4,24 ბეჭდ. ურბნ. ტიშენ. და კორიდ. სომხ.
მამულსა სოფელსა პატრიდი ქალაქი (=ქალაქსა)

5,39 ბეჭდ. უმჯობესარს, ურბნ. უტკბილესარს, კორიდ. ხრის-
ტოტეროს ესტინ, ტიშენ. ხრისტოს ესტინ, სომხ. ქალღრა-
გუან ე.

10,1 ბეჭდ. ურბნ. ტიშენდ. სომხ.
70-ნი 72-ნი 70-ნი 72-ნი

10,17 70-ნი 72-ნი 70-ნი 72-ნი

11,51 ზაქარიასა, ზაქარაძესა ზახარიუ ზაქარეაჲ
ძისა ბარაქისა

22,60 ბეჭდ. ურბნ. ტიშენ. სომხ.
ქათამზან ქათამი ეფონესენ ხოსეცაჲ
იყივლა ყივა ალეკტორ ჰუე

იოანეს სახარება.

1,18 ურბნ. ღმერთმან, ტიშენდ. თეოს, ქართ. ბეჭდ. ძე-
მან, კორიდ. და ბერძ. ბეჭდ. ვიოს, სომხ. ორ-
დი (ძემან)

3,3 ქართ. ბეჭდ. წათაჲ, ურბნ., ტიშენდორ კორ., ბერძნ.
ბეჭდ. და სომხ.—დუთისაჲ.

3,13 ურბნ. და ტიშენდ. არ არის: „რომელ არს ზეცათა ში-
ნა“, გარნა არღს ქართ. ბეჭდ., ბერძნ. ბეჭდ. და სომხურში.

ვ) ურბნისის სახარებაში არ არის:

მათე, 10,8: მკუდართა აღადგინებდით

„ 10,23: შემდეგ სიტყვებისა მოივლტოდეთ თქვენ სხუად
„და მიერდა თუ გდევნიდენ თქვენ სხუად კერძო“

„ 15,33: ვითარცა განძლა ერი ესოღენი

„ 17, 6: და... და შეეშინა ფრიად

„ 18,11: (არ არის მთელი მუხლი. აგრეთვე ტიშენდორ-
ფისაშიაც)

იხლინის გამოთქმას, ხან ერაზმისას. ეტათი იწერება სახელები: იოსეფ, იესუს, სემ, რუაჲ, ელია, ესაია და სხ. ბერძნ. ai-საც გამოსთქვამენ ვით ე-ს. Mainan—მენან (ურბნ. სახ. ლუკ. 3).

- მათე, 20, 7: და რა იგი იყოს სამართალი მიიღოთ
" 22, 34: და ეტყოდა (აგრეთვე ტიშენდ.)
" 25, 13: რომელსა შინა ძე კაცისა შოვიდეს (აგრეთვე
ტიშენდ.)
" " 16; 22: ტალანტი
" 25, 30: და ამას რა იტყოდა, ხმა ჰყო რომელსა ასხენ
ყურნი სმენად, ისმინენ (აგრეთვე ტიშენდ.)
" 27, 19: მას არა... კაცისა (აგრეთვე ტიშენდ.)
" 28, 9: და ვითარ იგი მოვიდოდეს თხრობად მოწაფეთა
მისთა (აგრეთვე ტიშენდ.)
" 28, 18: ვითარცა მომავლინა მე მამამან, მეცა წარგავ-
ლინებ თქვენ (აგრეთვე ტიშენდ.)
" 28, 20: ამინ (აგრეთვე ტიშენდ.)
მარკ., 2, 7: ვითარმედ ესე გამობასა იტყვის
" 3, 15: განკურნებად უძღურთა და (აგრეთვე ტიშენდ.)
" 4, 12: ცოდვა მათი (აგრეთვე ტიშენდ.)
" 6, 11: ამინადამ ბრლომდის (აგრეთვე ტიშენდ.)
" 6, 23: და ეფუცა მას ვ-დ რაცა ითხოვო მიგცე შენ
" 11, 26: (მზელი მუხლი; აგრეთვე ტიშენდ.)
" 13, 9: ხოლო ეკრძალებინთ თქუენ თავთა თქუენთა რა-
მეთუ
" 13, 11: ნუცა იწურთით
" 13, 18: სივლტოლად თქუენი (აგრეთვე ტიშენდ.)
" 13, 26: ღრუბელთა ზედა
" 14, 22: და კამეთ, რამეთუ (აგრეთვე ტიშენდ.)
" 14, 65: და დაბჭურვად პირსა მისსა
" 14, 70: და სიტყუაცა შენი ვუმცაგაჩინებს (აგრეთვე ტი-
შენდ.)
ლუკა, 3, 33: იორამ (აგრეთვე ტიშენდ.)
" 4, 8: წარვედ მარდოუკუნ შემგან ეშმაკო (აგრეთვე
ტიშენდ.)
" 6, 16: რომელსა ეწოდა მოშურნე
" 7, 28: ნათლისცემელისა (აგრეთვე ტიშენდ.)

- ლუკა, 7,31: ხოლო სთქვა უფალმან (აგრეთვე ტიშენდ.)
 „ 7,46: ფერკთა ჩემთა
 „ 9,1 იესო... მოწაფეთა თვისთა (აგრეთვე ტიშ.)
 „ 9,10 უდაბნოსა (აგრეთვე ტიშენდ.)
 „ 9,54: ვითარცა ილია ჰყო (აგრეთვე ტიშ.)
 9,55—56: დარჩენილა მხოლოდ: მიექცა იესოვ და შეჰრი-
 სხნა მათ და წარვიდეს სხუასა დაბასა (აგრეთვე
 ტიშენდ.)
 10,22: და მიექცა მოწაფეთა და ჰრქვა (აგრეთვე ტიშენდ.)
 11,24 ვა ცათა შინა, ეგრეცა ქუეყანასა ზედა, არამედ მი-
 კსნენ ჩუენ ბოროტისაგან (ტიშენდ. შემოკლებულია)
 11,44 მწიგნობარნო და ფარისეველნო ორგულნო... და არა
 იციან (აგრეთვე ტიშენდ. „და არა იციან-ს გარდა)
 12,32 ზეცათამან
 14,24 რამეთუ მრავალნი არიან ჩინებულ და მცირენი
 რჩეულ
 17,36 მთელი მუხლი (აგრეთვე ტიშენდ.)
 24,53 მარადის აქებდეს. ამინ (აგრეთვე ტიშენდ.)
 იოანე: 1,27 რომელი პირველ ჩემსა იყო (აგრეთვე ტიშენდ.)
 „ 3,13 რომელი არს ზეცათა შინა (აგრეთვე ტიშენდ.)
 3,15 ყოველსა... არა წარწყმდეს არამედ (უკანასკნე-
 ლი სამი სიტყვა არ არის ტიშენდ.)
 3,18 მხოლოდშობილისა
 4,31 და ვიდრე იგი მოვიდოდეს (აგრეთვე ტიშენდ.)
 4,42 ქრისტე (აგრეთვე ტიშენდ.)
 4,43 და წარვიდა (აგრეთვე ტიშენდ.)
 5, 4 (მთელი მუხლი. აგრეთვე ტიშენდ.)
 6,11 მოწაფეთა და მოწაფენი მისცემდეს ერსა მას (აგ-
 რეთვე ტიშენდ.)
 6,14 იესუ (აგრეთვე ტიშენდ.)
 6,42 სადა იყო დავით
 7,53 (მთელი მუხლი. აგრეთვე ტიშენდ. და კორინდე-
 თისაშიაც)

- 8,1—11 (არ არის თერთმეტივე მუხლი. აგრეთვე ტიშენდ და კორიდთისაშიაც)
8,15 ხოლო ძემან დაიპყიღროს უკუნისამდე
9,11 საბანელსა მას (აგრეთვე ტიშენდ. და კორიდ.)
10,26 ვითარცა გაქვს თქვენ (აგრეთვე ტიშენდ.)
11, 6 იესუ (აგრეთვე ტიშენდ.)
11,39 დამან მის მკედრისმან (აგრეთვე ტიშენდ.)
11,41 სადა მდებარე იყო მკვდარი იგი (აგრეთვე ტიშ.)
14,14 (მთელი მუხლი)
16,16 რამეთუ მე მივალ მამისა ჩემისა (აგრეთვე ტიშ.)
17,12 სოფელსა შინა (აგრეთვე ტიშენდ.)
19,30 და გარდამოიხენენ
20,21 იესუ კვალად
21,18 სხვამან შეგარტყას შენ და
21,20 მისდევდა რა
21,25 ამენ (აგრეთვე ტიშენდ.)

ჯერჯერობით ამით ვათავებთ ურბნისის სახარების განხილვას. უფრო სრულ მასალას მის შესახებ წარმოვადგენთ მაშინ, როდესაც გავიცნობთ ქსნის სახარებას, აგრეთვე ადიშის და სხ. ძველ ქართ. სახარებებს და შევეუდარებთ მათ ძველ სომხურ და ლათინურ ვარიანტებს და აგრეთვე ასურულს მე-IX—X საუკ. ეტრატზე დაწერილ სახარებას, რომელიც ეკუთვნის ერთს ჩვენს მეგობარს. ჩვენ არ გვსურს სინამდვილეს წინ გავუბრინოთ, მ. ხორენაცისა არ იყოს—თეორიის შესწავლამდე ღვთისმეტყველობა ვიწყოთ, ბლომა და მტკიცე საბუთების მოუგროვებლად რაიმე გადაჭრილ აზრს დავადგეთ ურბნისის სახარების დედნის შესახებ. აქ მხოლოდ მივაქცევთ მკითხველის ყურადღებას ამ სახარების ერთს მუხლს (მათე, 5,45), რომლითაც თითქო უსარგებლნია რუსთაველს. იგი იკითხება ასრე: „მზე მისი (ზენაარ მამისა) მიეფინის ბოროტთა ზედა და კეთილთა, და აწკმის მართალთა ზედა და ცოდვილთა“. იგივე აზრი რუსთაველის გამოხატულობით: რადგან „ვარლთა და

ნებისათვის მზე სწორედ მოეფინების, დიდთა და წვრილთა წყალობა შენცა ნუ მოგეწყინების“.

წერილის დასასრულს ჩემ ზნეობრივ მოვალეობად ვრაცხ გულითადი მადლობა ვუძღვნა ღრმადნატივცემულს და დამსახურებულს პროფეს. აღ. სოლ. ხახანაშვილს, რომლის წინადადებით მოსკოვის საიმპ. სარქეოლოგიო საზოგადოებამ მომანდო ურბნისის კოდექსის გადმოწერა ხსენებულ საზოგადოების ერთერთ გამოცემაში დასაბეჭდად.

მ. ჯანაშვილი.

„ნაშრომის“ პროგრამა:

ა. ორიგინალური და თარგმნილი წერილები, მოთხრობანი, ლექსები

ბ. ბიოგრაფიები და მონოგრაფიები

გ. არქეოლოგიური ექსკურსიები, გამოკვლევანი და შენიშვნები

დ. ძველ-მწიგნობრული ტექსტები და საზოგადოდ ძველ მწერლების ნაწარმოებნი

ე. ლექსიკოგრაფია (ძველი ლექსიკონები და საზოგადოდ სალექსიკონო მასალები)

ვ. ბიბლიოგრაფია და კრიტიკა

ზ. სარედაქციო პასუხი

ღ. განცხადებანი

იმედია საზოგადოება კვლავაც არ მოგვაკლებს დახმარებას.